

AZ ERDÉLYI SZÓRVÁNYKÉRDÉS.

– 80 mezőszéki falu adatai alapján. –

Irták: Ifj. Bartha Antal és Decsi Sándor.

1938. április 4.

Szórványnak nevezzük fajtestvéreinknek olyan kisebb-nagyobb közösséget, települését, mely idegen fajú népek közt, vagy a magyar nyelvterület romániai szigeteinek középpontjain kívül létesült; illetve a történet folyamán elpusztult magyar területen maradt fenn. A szórvány fogalmában a közösségi életnek, a településnek a szétszórtsága is benne van, de benne van főként az a vonás, hogy a szórvány fogalmával jelölt közösségek kis számuknál és szervezetlenségük-nél fogva nem élnek benne szervesen a magyar közösségben. A szórványok tagjai nem a népközösség fókuszai iránt rendeződnek el, mint valami mágnesen erővonalon, hanem azokon kívül élnek és így a nemzet építő munkájában semmi részt nem vesznek. Virtuális lélekszám, rendezetlen tömeg a népközösség testében s néha azonkívül, amelynek szerves kapcsolatai a nemzettesttel nem lévén, egyrészt úgy szerepelnek mint súlyos tehertétel, másrészt a kárunkra történő állandó beolvadás miatt úgy tekinthetők, mint csatornák, amelyeken évről-évre a faj ezrei folynak és ömlenek bele egy idegen faj életérős folyamába. Ez utóbbi csoportba főként azok a regáti gyár és ipartelepek tartoznak, ahová az uralomváltás óta népünk tizezreinek állandó bevándorlása történik a csatolt területek minden részéről.

Maga a „szórvány” kifejezés eredetileg egyházi ill. egyházbizonyos eredetű. A magyar ref. egyház törvénykönyve pl. így határozza meg a szórvány fogalmát: „Szórványok” olyan polgári közösségek, népesebb puszták, tanyák, amelyekben a hívek csekély száma miatt fiókegyház nem alakulhat.

/A fiókegyháznak u.i. bizonyos tekintetben saját közösségi élete, önkormányzata van./ Az erdélyi sajtó és közvélemény az egyházaktól vette át ezt a kifejezést részint, mert a szétszórt magyar települések gondozását ezidőszert szinte kizárólag a négy recepta religió végzi hitvallásos alapon, részint mert a református egyház tette az asszimilációt erőteljesen kérdésessé néhány évvel ezelőtt, részint mert a szórvány kifejezés nemcsak egyházi, hanem faji szempontból is eléggé fedi a magukra hagyott, idegen faj közösségébe ékelődött, gondozatlan, magyar települések v. egyesek fogalmát. Ezért használjuk dolgozatunkban mi is ezt a kifejezést.

A szórványok keletkezése és típusai.

Két módon keletkezik szórvány. Az egyik az, amikor egy vagy több magyar család telepedik meg idegen nyelvű területen mint napszámos, munkás, iparos, földműves, hivatalnok. A másik mód az, amikor egy történeti magyar település /faló, város, vidék,/ annyira elnéptelenedik, hogy szervezetei, intézményei meggyöngülnek, vagy megszűnnek, s így az ilyen közösség többé nem képes műveltségünk életében számot-

tevő szerepet vinni; később nyelvvel együtt faji öntudatát is elveszíti s megindul a beolvadás útján. Mint jelenség, mindkettő egészen természetes és megmagyarázható. Persze, akik a szórványosodást s általában a beolvadást csak kívülről, felületesen szemlélik, vagy vizsgálják, azok természetellenesnek tartják a szórványképződésnek ezt a második módját, de akik a jelenség történeti gyökereivel is számolnak, továbbá egy adott időpontban nagyobb területen vizsgálják, törvényszerűségeket kénytelenek elismerni. A népközösség életében u.i. nincsenek véletlenek csak törvényszerűségek. Egyszerűen arról van szó, hogy egy népközösség fogalmának bizonyos tartalmi jegyei vannak, mint amilyen: anyanyelv, szerves anyagi, szellemi és lelki műveltség, faji öntudat és nemzeti hivatástudat. Miután a mi szórványaink e tartalmi jegyekkel nem rendelkeznek, természetszerűen beleolvadnak abba a másfajú népközösségbe, amelynek és műveltségterületén élnek.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy akik ezt a beolvadást kívülről látják, azt gondolják, hogy minden szórvány-nak szükségképpen el kell nemzetietlenednie. Ezt annyiban elismerjük, amennyiben mi is látjuk, hogy szórványaink jelenleg legnagyobb részben a beolvadás folyamatában vannak. /de nem mindegyik szórványunk ilyen, mert életerős magyar telepek is vannak./ Az asszimiláció nem olyan szükségképpeniség, amelyen változtatni ne lehetne.

A szórvány fogalmában nemcsak az esetleges beolvadás foglaltatik, hanem az erős lélekszámu, nagy magyar telepek, közösségek létrejövele is. Azonban az is érthető, ha lemondással tekintünk a szórványokra, mert akkor sűrű honfíui könnyek között kijelenthetjük, hogy szórványaink menthetlenek és így a sóhajtásokon kívül: „Pusztulunk, veszünk” stb./ nem is teszünk értük semmit, mert hát ugyis hiábavaló minden fáradozás. Mi azonban úgy látjuk, hogy a szórványkérdés megoldható és a beolvadás megállítható. Jelen tanulmányunkban éppen ezt akarjuk bizonyítani, mert nem az a célunk, hogy a kérdés nehézségeit pusztán megmagyarázzuk, hanem rá akarunk mutatni a megoldás lehetőségére és módozataira is.

A szórványképződés tehát két irányu: egyrészt beköltözés, betelepedés által, másrészt valamely nagyobb település elpusztulása által keletkeznek szórványok. Az elsőhöz tartoznak azok a szórványok, amelyek a bányák, ipartelepek, fürdők, gyárak vidékén, vagy nagyvárosok periferiáján keletkeznek. Keletkezhetik szórvány birtokvásárlás útján is, amikor egy nagyobb birtokot néhány kisgazda magyar család megvásárol. A községek határában elszórtan élő tanyások is szórványt alkot-

hatnak. A magyar uralom alatt az állam is hozott létre szórványokat, amikor nemzetiségű helyekre magyar tisztviselőket nevezett ki. Végül házasság útján is jöhetnek létre kisebb szórványok. A második kialakulási formának a községek, vagy városok magyarsága elnéptelenedésének, elpusztulásának is rengeteg esetét ismerjük. Létrejövetelüknek legfőbb oka a múlt századok háborus mozgalmában s az ezek nyomán bekövetkezett erkölcsi, gazdasági leromlásban, különböző elemi csapásokban, a vármegyei, jobbágy magyarság leszorított állapotában, a románság nagyarányú bevándorlásában és elszaporodásában, a magyarságnak, a török, -német harcok okozta fáradtságában s végül faji ön és hivatástudatának megcsökkenésében látjuk.

A szórványosodásnak mint előttünk lefolyó jelenségnek, tehát egész sereg történeti oka van s a jelenség végét, befejező részét: az asszimilálódást /beolvadást/ úgy tekinthetjük, mint bizonyos erővonalak eredőjét.

Az asszimiláció /beolvadás/.

Megkíséreljük vázolni az asszimilációt, mert csak ennek megértésével tudunk rámutatni a szórványkérdés megoldására. A beolvadás az erdélyi magyarságra nézve nemzeti betegség, mert általa életereje gyöngül. Ezt eddig is mondták, de magát a betegséget a maga folyamatában nem vizsgálták meg. Egyes kérdéseit emelték ki és próbálták megszüntetni. A háboru előtt röpiratokat és könyveket irtak a románság birtokvásárlásairól és a magyarságnak emiatti tévesztéséről. /Gr.Bethlen István/ s a gazdasági nyomoruságon igyekeztek segíteni, majd a nemzetiségi területek magyar állami iskoláival próbálták ellensúlyozni a kulturánkból kiesett magyarokra gyakorolt román hatást, de rendszeres és szerves gyógyítás nem történt. Ezt mondja dr. Szathmáry Lajos is. „A boldog békeévekben sem volt nagyvonalu szórványmunka. Egy-

két egyesület tüzte ki programjába, tevékenykedett is, de országosan megszervezett mentőmunka nem volt.” /Dr. Szathmáry Lajos: Hozzászólás az erdélyi magyar szórványügyhöz./ Nem is történhetett addig, míg a beolvadás okait alaposan nem tisztáztuk.

A beolvadás régóta izgatja a magyar kedélyeket. Kossuth Lajos is foglalkozott vele s Hermann Ottóhoz intézett levelében meg is mondta erre vonatkozó nézetét: „Az erdélyi magyarság eloláhosodása oly tünet, mely zavarba hozza fogalmainkat a népélet pszichológiája s fajtánk nemzeti jelleme felől... A kutforrás az, hogy a magyarság ott nem bír faji önérzettel. Én abban az eloláhosodásban organikus betegséget látok. Beteg a szive annak a népnek.” Ezek a Kossuthra nagyon jellemző szavak azt mutatják, hogy ő nem értette a beolvadást. Ő a faji öntudat, nemzeti magasabbrendűség tudatának a hiányában látta a románosodás okát. A magyar szív betegségében kereste a hibát, noha kifejezte, hogy az elrománosodás szervi betegség. Meg kell jegyeznünk, hogy az embernek és a közösségeknek nemcsak szivük, hanem ugyanolyan mértékben emésztő gyomruk és gondolkozó agyuk is van.

Mit jelent ez a követelmény: magyarnak lenni? Jelenti a népközösségünkben való gazdasági, szellemi és lelki téren való szerves bennelételt. Azaz: jelenti a teljes értelemben vett magyar műveltséget. Kicsoda a magyar? Nem az aki magyar vérű és magyar szülőktől származott, nem is az akinek büszke öntudattól dagad a keble, az sem aki magyarul beszél, hanem aki birtokolja a teljes magyar műveltséget.

Most tehát azt kell kérdeznünk, hogy ezek az asszimiláló magyarok benne élnek-e valóságosan, szervezeten a magyar népi műveltségben, vannak e gazdasági, művelődési és lelki életet szolgáló intézményeik, amelyekben a közösségi tevékenységek lefolynak? Van e művelt, odaadó ve-

zetőségük, aki ezeket a tevékenységeket irányítja? Minden felvetett kérdésre nem-mel kell felelnünk. Megvizsgáltuk a mezőszéki szórványterület egy jó részét s a felvetett kérdésekre ezeket a válaszokat nyertük:

A beolvadó magyaroknak nincs olyanszerű népi műveltségük, mint amilyen van pl. a kalotaszegi vagy székelyföldi magyaroknak. Egy részük magyarul is beszél ugyan, de a nyelv nem határozza meg döntőleg a nemzetiséget, hiszen ezen a területen minden magyar kétnyelvű és a szórványbeliek ma már románul jobban tudnak mint anyanyelvükön. Magyar népköltészetük, szokásaik, sajátos építésmódjuk és elkülönült közösségi alkalmak /tánc, fonó, kalácska/ nincsenek. Egész folklorjuk azonos a románságéval, ami végeredményben etnografiai szempontból érthető is. Ilyen természetű szükségleteiket a román népi műveltségben és közösségi kereteiben elégítik ki.

Gazdasági szervezettségük egyáltalán nincs, hiszen gazdakörök csak a nagyobb mezőszéki falvakban vannak s szegénységük miatt gazdaságilag a románságra vannak utalva. Gazdasági műveltségük, szaktudásuk pedig éppen olyan kezdetleges, mint a többséget alkotó románságé.

Szellemi műveltség tekintetében is csehül állanak. Könyvtáraik, iskoláik, olvasóköreik, nincsenek, hanem ezen a téren is a románságra támaszkodnak. Az a néhány újság, amit ingyen küldenek ki nekik a mi részünkről s amit némelyek talán el is olvasnak, igazán nem pótolhatja az ebbeli hiányt.

A lelki műveltség megadása és a történelmi magyar felekezetekben való megtartásuk az egyházak feladata volna. Aránylag ezen a téren elégíthetik ki szükségleteiket leginkább, mert legalább papíron odatartoznak valamilyik anyaegyházhoz és ugyyszólván az egyházra bízott egész gondozásuk. De hogy az egyház a lelki gondozást is milyen kevéssé végzi és a szórványkérdésnek ez a részlete is meny-

nyire tisztázatlan, megoldatlan, errenézve elég ha utalunk a ref. lelkészek erre vonatkozó dolgozataira amelyek súlyos vádakat tartalmaznak az egyház egyeteme ellen.

A vezetőség pedig egyrészt kisszámu, másrészt tunya, műveletlen, lelkiismeretlen, vagy ha nem az, szegény és egyedül áll.

Ime ezek után nem fogunk csodálkozni azon, hogy a legutolsó stádiumba jutott szórványbeliek megállíthatatlanul áttérnek. Ha lelkiismeretük szerint akarnak valamelyik nemzetiséghez tartozni, ezek után csak románok lehetnek. Hangsúlyozzuk, hogy de facto már az áttérés előtt is azok voltak.

Ha vizsgáljuk az asszimilációt, akkor nem fogjuk csóválni a fejünket s nem kérdezzük: mi van ezeknek a szegény szórványbelieknek a faji öntudatával, a szívével? A fentebbiek után egészen természetes, hogy nincs, mert nem is lehet nemzeti öntudatuk, hiszen ez nem valami önmagában álló pusztá érzés, hanem a nemzeti műveltségből, természetes módon következő magatartás.

Hangsúlyoznunk kell a népit, mert a Mezőségen szinte érintetlenül meg van a népi műveltség és döntő jelentősége van a nemzeti hovatartozás kérdésében, a románság pedig – megfigyelésünk szerint – éppen ezzel az erős népi műveltséggel tudja magához hasonlítani a szórványbelieket.

Ilyen értelemben nyugodtan mondhatjuk, hogy a beolvadás a nemzettestből távollévő diasporáknak a termésszerű törvénye. /Juhász I.: Hogyan tekintsük a román nacionalizmust? Kézirat./ Természetes jelenség, de nem szükségképpen a beolvadás, mert amint a magyar lakosságú területeken találunk olyan román településeket, amelyek századok alatt sem olvadtak belénk, ugyanigy vannak a románok között élő magyar települések között is olyan szórványok, amelyek erősek és életképesek. Így tehát nem a magyar faj életképtelenségében van a hiba, hanem részint a szórványbeli magyar-

ságra nézve rossz adottságokban: főként pedig a nagy összefüggő tömegekben élő magyarság felelősségnélküli, öntudatlan és komoly áldozatokra nem képes magatartásában. S mint-hogy a jelenséget s ennek tényezőit nem szokták komolyan vizsgálni, érthető, hogy általában fajtánk életképtelenségében, megöregedésében keresik az okot, de ezeknek határozottan mondjuk, hogy vélekedésük nem egyéb ostoba babonánál. Az bizonyos, hogy éppen az általunk vizsgált területen a jobbjóság miatt kevésbé képesek önálló cselekvésekre, még nagyobb tömegű közösségeink is, de próbálták-e a nevelő osztály tagjai céltudatosan, tervszerűen és évtizedekre kidolgozott nevelő munkával magasabb színvonalra emelni őket? Ha ez megtörtént volna, akkor nemzeti közösségünk nem állana azon a fokon, amelyen áll.

Ha az asszimilációról azt mondjuk, hogy az főként a műveltség kérdése, egy kérdést még tisztáznunk kell. A közvélemény ugyanis azt hirdeti, hogy az alacsonyabb műveltségű fajok olvasztják magukba a magasabb műveltségűeket. Szathmáry Lajos is ezen a nézeten van, amikor azt mondja, hogy a „haladottabb kulturájú nép nem annyira konzervatív, nagyobb az alkalmazkodó képessége s inkább alkalmazkodik az alacsonyabb kulturájú néphez, mint fordítva.” /Szathmáry: i.m. 324 l./ Ha ez így volna, kételkednünk kellene a műveltség népeket megtartó és felemelő erejében s következésképp a vegyes területeken lakó magyarokat még mélyebbre kellene sülyeszteni, hogy magyarok maradjanak. Az asszimilációnak ez a magyarázata a „kulturfölnény” babonájából ered. Meg kell vizsgálni először a beolvadók műveltségi viszonyait és összehasonlítani a románságéival. Ha azt tapasztaljuk, hogy valóban magasabb műveltsége van a szórványbeli magyaroknak, akkor igazat adunk ezeknek az embereknek. Mi pedig éppen ebből a szempontból vizsgáltuk meg adatainkat és egészen más megállapításra jutottunk, arra t.i. hogy beolvadó népünknek

a Mezőségen ugyan az a műveltségi színvonala, mint a románoké, sőt gyakran nem is beszélhetünk külön magyar műveltségről.

Mi éppen az ellenkező tételt állítjuk fel: csakis a szervezett, erős és magasabbrendű műveltséggel rendelkező népek hódíthatnak, asszimilálhatnak. ill. ha kisszámúak ami a mi esetünk, – maradhatnak meg. Állításunk igazolására megállapítjuk, hogy a Közép Erdélyben nem asszimilálódó összes magyar települések /Tóvidék a nagysajói ref. egyházmegye erős gyülekezetei/ egytől-egyig mind szervezettebb és magasabb műveltséggel rendelkeznek, mint a környező román falvak. Innen van az erejük és öntudatuk. Megemlítjük továbbá, hogy Szekfű Gyula, aki a Magyar Történet V. kötetében alaposan megvizsgálja az asszimiláció kérdését, szintén megerősíti állításunkat. Ő a török pusztítások utáni magyar beolvasztást vizsgálja s azt mondja, hogy azért volt képes anynyi idegen fajú néptöredéket a magyarság a török hódítás után magába olvasztani, mert magasabb műveltsége volt. /Szekfű Gy. Magyar Történet, V. 105 lap./ A többségben lévő népfaj, ha műveltsége felett álló kisebbséggel volt dolga, csak erőszakkal közelíthetett ehhez, bár nemzetiségileg bizonyára nem volt célja a kisebbség megsemmisítése /a moldvai csángók beolvasztásáról van szó/ ha sikerült azt szigorú politikai és gazdasági eszközök alkalmazásával a saját színvonalára lehuzni, ezzel már az illető kisebbség nemzetiségileg is asszimilálódott hozzá. Hasonló eredménnyel járt olyan országban, ahol a többség a kisebbségi népfajoknál magasabb kulturát alakított ki magának, ezeknek az ő alacsonyabb kulturájukról való felemelése. Jóformán ez az egyetlen eszköz, amelynek segítségével a magyarság az ő borzasztó elvesztését némi-

képpen kipótolhatta ebben a korszakban is, természetesen öntudatlanul és akaratlanul, a népek egymásközi viszonyaiban maguktól ható erők dinamikájának szabad érvényesülésével. /Szekfü Gy. i.m V. 107 l./ Ha pedig beolvasztani csak magasabb műveltséggel lehet, akkor egy kis nép is csak magasabb műveltséggel őrizheti meg nemzetiségét.

De számításba kell vennünk a szórványterületen még egy fontos tényezőt: a szervezett közösséget, a számbavehető lélekszámot. A műveltség létrehozásához és fenntartásához közösség szükséges és ehhez népesség kell. Magyar műveltséghez pedig magyar népesség. És ez az ami a szórványokban a legtöbbször hiányzik, ugyannyira, hogy csak magyar lelkekről, legfeljebb társaságokról beszélhetünk, de közösségről nem. Ez a magyarázata annak, hogy ahol kisebb egybeforrott közösségek vannak is, a románság a maga sokszorosan nagyobb tömegével hatálytalanítja a műveltség nemzetiiséget megtartó voltáról szóló törvényt. Nem is azért fejtettük ki tételeinket, mintha az utolsó stádiumban lévő szórványokon segíteni lehetne, hanem azért mert az asszimiláció okait, vonásait legélesebben ezen a fokon lehet megvizsgálni és mert szükséges tisztán látni ezt a jelenséget, azért, hogy a szórványterületen levő I. és II. csoportba sorolt közösségeken segíteni tudjunk.

A szórványosodás történelmi gyökerei.

Az eddigiekben rámutattunk arra, hogy a szórványosodás nem a magyar faj elerőtlenedéséből, életkép telenségéből folyik, hanem egy történelmi folyamat eredménye. Merjük állítani, hogy ha a ma legerősebbnek és legfel-sőbbrendűnek proklamált germán faj olyan hatások, olyan körülmények között élt volna, mint az erdélyi magyarság, akkor

A 11–38. oldalak hiányoznak a digitalizáláshoz rendelkezésünkre álló kéziratból, a kézirat más példányát nem sikerült megszerezni.

házhoz tartozik, a regáti kérdést pedig szintén a ref. egyház tette komoly kérdéssé, hiszen a kat. egyház noha lélekszámra sokkal több magyar hive él a kárpátokon túl – megtartásuk érdekében egyetlen lépést sem tesz, sőt papjai nemcsak a csángóknak, hanem a bevándorolt magyaroknak is, Bukarest kivételével, mindenütt prédikálnak s gyermekeiket is románul tanítják vallásra. Meg kell jegyeznünk, hogy ezt az egyetlen magyar egyházat a bukaresti magyar követség tartja fenn. Az unitáriusoknak és magyar evangélikusoknak pedig csak egy egyházuk van, Bukarestben s különben lélekszámuk sem arra rendelte őket, hogy ebben az egyetemes magyar kérdésben előljárjanak. A reformátusokat már az is a kérdés előbbvitelére predeponálta, hogy az egyházuk népegyház ami magyar szempontból hatalmas előnyt jelent nekik a katolikusokkal szemben.

A felsorolt tények a mozgalom kis állomási önmagukban igazán nem nagy dolgok, de Erdély sohasem volt a nagy lehetőségek hazája. Itt ahol Voltaire szavaival élve, jobb kezében fegyvert tartva szánt a szántóvető ember, a mozgalmat kis intézmények jelölték, s ezért a mi viszonyaink között egy papilak felépítése nagy jelentőségű lett. Itt a magas Kárpátok medencéjében, minden oldalról körülvéve, a munka mellett állandóan védekezni is kellett és kell ma is megszázszorozott erővel, ezért ma még kevésbé lehet Erdélyt a lehetőségek hazájának tekinteni. Ilyen erdélyi szemmel kell a kívülállónak a szórványmozgalmat is nézni.

Közben az egyházi ujságok, lelkészi értekezletek, egyházi szövetségek állandóan napirenden tartják a kérdést, noha a maga teljességében, szélességében még mindig nem ismeri senki. Ekkor történik meg a szórványmozgalom második nagy lépése. A Kolozsvári Kiállító Szó című Tavasz

Sándor dr. szerkesztésében megjelenő színvonalas egyház-társadalmi folyóirat 1935-ben kiadott egy könyvet Szórványainkról címen. Természetesen csak a református egyház szórványairól ad benne tájékoztatást. Jelentőségét és célját a könyv előszava fejezi ki a legjobban: „könyvünk nem meríti ki a kérdés egészét; ennek oka abban rejlik, hogy ez a könyv, az első nagyobbszabású kísérlet a romániai /ref./ egyház szórványaiban mutatkozó kérdések felvázolására. Nincsenek adatok a kezünkben arra, hogy egész egyházkerületünk szórványkérdését rendszeresen elő tudjuk tárni. Így az erdélyi szórványokat illető összesítő képet nem is kíséreltük megalkotni, csupán a legfontosabb négy szórványterületről, /Hunyad vm. Királyhágó melléke, Mezőség, O-Királyság/ adunk egy egy monográfiát.” A könyv célja az ébresztés. Az írók valóban derekas munkát végeztek, úttörők a maguk területén.

Ez az öt idevágó tanulmányt tartalmazó, összesen 148 oldalas könyv a romániai szórványkérdés kódexe és forrása lett és az is mindmáig, amelyből mindenki merít, aki ezzel a kérdéssel foglalkozik. Ezt használják fel például egy szórványszeminárium tagjai is az 1935-36-ik iskolai évben, és ezt használta Szathmáry Lajos is az Orsz. Magyar Párt Kisebbségi Szakosztálya felkérésére tartott előadásában. De a Szórványaink-tól Szathmáry előadásáig hosszú útja van a szórványkérdésnek, mert az utóbbi már az egyházi megmozdulásból indult, azzal párhuzamosan haladó, egyetemesebb jellegű magyar mozgalom eredménye. Először tehát röviden ezt kell áttekintenünk.

A nem egyházi szórványmozgalom megindítója, egykor maga is szórvány-pap, Nyirő József.

Nyirő Földes Károly füzetének adatait novelisztikusan feldolgozva, a Keleti Ujság 1934 december 23-i számában Papbeiktatás címen nagyhatású és megrázó elbeszélést írt. /Keleti Ujság, XVII. évf. 296 sz. 19-21 l./ Földes naplójának azt a részletét dolgozza fel, amikor ez megérkezik Mezőujlakra az elrománosodott faluba, majd ismétiszteletet akar tartani meg urvacsorát osztani, de minthogy hivei a román templomba mennek, a papi földből kifordult régi magyarok csontjainak tart prédikációt és oszt urvacsorát.

A novellának nem várt hatása volt: felrázta a közömbös erdélyi kedélyeket, de ugyanakkor Nyirő egymásután kaptak a szemrehányásokat. Olyan borzasztó dolgokat írt, hogy az ujság olvasói nem akarták elhinni. Azt mindenki tudta, hogy a nemzetiségi vidékeken kárunkra történő elrománosodás folyik, de hogy az egész falu magyarsága elpusztuljon, ez számukra az író romantikus képzetének tetszett. A liberális korszakban 30 millió magyarról ábrándozott a magyar közvélemény s ennek az ábrándozásnak következtében nem akarta elhinni, hogy néhány szórványon folyton folyik a nemzet vére. Nyirő a kérdés megvilágítására a Keleti Ujságban újabb cikket írt, /Keleti Ujság, XVIII.évf. 11 sz. 6-7 l./ amelyben novellájának forrását, Földes Károly ismertetett füzetét közli, s a szórványok iránti érdeklődésre és komoly segítségre hívja fel az alvó magyar társadalom figyelmét. Cikkét azzal kezdi, hogy soha jobban nem örült még semminek sem az utóbbi időben, mint a karácsonyi novellájával kapcsolatos kifogásoknak. „Végre sikerült a magunk életének valóságával megrázni a magyar társadalmat, figyelmét reáirányítani ezekre a súlyos dolgokra és ezekkel is siettetni öntudatra ébredését. Ez is volt a szándékom” Megállapítja, hogy novellájában való dolgokat használt fel, majd ezt írja: „Ennek a megállapítását... újabb

alkalomnak tartom, hogy még egyszer pusztuló magyarságunk megrendítő helyzetére a letagadhatatlan tények és valóságok szempontjából mutassak rá” /Cikkének befejezésével erélyes felhívást intéz az erdélyi magyarsághoz, amelyet szószerint közlünk, mert egész nemzettestünk vezető osztályának bűnbánó önvallomását véljük kicsendülni belőle.” „A szórványokban lévő magyarságra, egyéb nagy bajaink mellett kevés gondot fordítottunk, pedig ők egyik legnagyobb problémánk. Az egy tömegben lévő magyarok nagy részének sejtelve sem igen van arról az életről és küzdelemről, amelyet fennmaradásuk érdekében a románság hatalmas tömegeibe beékelve folytatnak. Különös, sajátos világ ez, melyet szerető gondjainkba kellene vennünk. Sajnos, még ott tartunk csak, hogy előbb fel kell fedoznünk őket.... Ez a világ a temetővé változott történelmünk, melyet régi nagy bűnök és mulasztások döntöttek pusztulásba. Meg kell rázni értük a magyarság lelkiismeretét és fel kell rája hivnunk úgy a magyarság mint egyházaink vezetőségének figyelmét és mindent meg kell tennünk, a mi árva, magukra hagyott, szétszórt, örvénybe vergődő, szerencsétlen magyar testvéreinkért.”

Harmadik cikkében tovább viszi a szórványok iránti egyetemes felelősség gondolatát és gyors, azonnali támogatást követel. Megemlíti, hogy egy kézdivásárhelyi magyar bank igazgatója 1000 lejt juttatott Földes Károly mezőujlaki lelkésznek. Cikkét azzal fejezi be, hogy „a történelem ítél és nem tréfál”! Legalább nyujtsuk be a kegyelmi kérvényt, amíg nem késő.” Nyirő az erdélyi magyarság katasztrofájának nevezi a szórványkérdést. /Keleti Ujság, XVIII.. évf. 23 sz. 5-6 l./

Nyirő cikkeivel egyidőben Csáki János mezőszengyeli ref. lelkész is megjelentet egy cikket az ellenzékben, Nyirőhöz intézve s ebben lefesti rettenetes anyagi helyzetét. A többi napilapok is felhasználják a kérdés

iránti érdeklődést és minden terv nélkül, de felelősség-érzettel adnak hirt a szórványbeli hívek és papok nyomorúságáról, elhagyatottságáról. Megszólaltatják a szórványpapokat is, akiknek személyes beszámolóí lenyűgöző és átütő erővel hatnak. A kérdés az erdélyi magyar vezető réteg érdeklődésének középpontjában áll, de egyelőre egészen általánosságban írnak róla.

A közvélemény szervezett irányítását a Keleti Ujság vállalja, mely 1935 febr. 17-i számában a szórványok érdekében, a szórványbeliek kulturális nevelése és segítésére gyűjtésre tesz felhívást. Nagy ügyek tárgyalásánál szokásos politikus hangon hív fel adakozásra minden magyart. Hangoztatja az áldozathozatal nemzeti jelentőségét és kötelező voltát. Hangsúlyozza, hogy nem csak egyszerű anyagi áldozatról van szó, mert a segítésnek „erkölcsi, lelki erőnyújtásban is meg kell nyilvánulni. Annak a sokezer küzködő testvérünknek megmérhetetlen sokat jelent az a gondolat, hogy az ő népének minden féltése szerető gondja és testvéri érzése vele van.” A felhívás ezzel a mondattal végződik: „Hozzunk áldozatot, nehogy magunk legyenek az áldozatok.” Az adományokat ettől kezdve rendszeresen nyugtázzák. Kiemelkedő a Minerva könyvkiadó r.t. amely 1000 könyvet küldött szét ingyen a szórványbelieknek, ugyanakkor minden tisztviselője becsületos összeggel adóztatja meg magát erre a célra.

A gyűjtés egy évig folyik, de lényeges összeg soha sem folyik be. A begyűlt kb. 60.000 lej /2.000 P./ két szórványlelkész egy évi megélhetését biztosítaná, de ezt is megosztották a felekezetek között s így sem itt, sem ott végeredményben, segítés nem történt. A napilapoknak nemcsak az a rendeltetésük, hogy a társadalmi és nemzeti nyomorúságot megoldják, hanem, hogy ezek iránt a közvéleményt fo-

gékonná és cselekvőképessé tegyék. Egyszóval, hogy mozgalmat csináljanak. A Keleti Ujság ezt el is végezte, mert a gondolatot nem engedte elaludni, egészen addig, amíg az Országos Magyar Párt is felvette a szórványkérdést teendői közé. A Magyar Párt kisebbségi szakosztálya egyik ülésén 1937 május 31-én a szórványkérdést vitatta meg. Előadója dr. Szathmáry Lajos, aki „Gyakorlati hozzászólás a magyar szórványügyhöz” címen ismertette a kérdést. /Megjelent a Magyar Kisebbség 16 évf. 12. sz.-ban/ Megállapítható, hogy hozzávetőleges megbízhatóságú statisztikával; alig néhány forrásmunka felhasználásával dolgozott.

Dolgozata a Szórványaink c. könyv tanulmányaira támaszkodik, amihez felhasználja az egyházak névtárait is. Az a hibája, hogy nem kísérelte meg a kérdésnek elvi alapon való rendszeres kifejtését, hanem egyszerűen minden rendszer nélkül leírja a jelenségeket, a szórványosodást és felveti rögtön a megoldás lehetőségeit és módzatait. Érdeme, hogy megpróbálja a szórvány statisztika összeállítását, ami azonban neki sem sikerült – noha ezt nem vallja be – s nem is fog sikerülni addig, amíg a magyar vezetőség nem képes becsületes munkát végezni ezen a téren, illetve amíg a szórványkérdésnek ezt a részét egy az egyháztól független kisebbségi statisztikai intézet el nem végzi. Másik érdeme, hogy a szórvány egyetemes vonását az erdélyi magyarság szórványosodását megállapítja és felhívja rá a figyelmet. Határozottan érdeme, hogy hangsúlyozza a szórványok iránti egyetemes felelősséget. Ezt bizonyítaná egyébként maga az előadás is, amely az Országos Magyar Párt keretében mondatott el. Előadása végén határozati javaslatot terjeszt elő, amelyben munkatervet ad a kérdés megoldására. Dolgozatunk nem foglalkozik a kérdés gyakorlati részével, a megoldásra irányuló tervekkel s így csak azt emeljük ki ki belőle, hogy a szórványmozgalom vezetését és irányítását

az Országos Magyar Pártnak egy erre a célra létesített szórvány szakosztálya venné át s ezt dolgoznák fel egyházunk szórványstatisztikái is. Ugy tudjuk, hogy noha azóta nem adott életjelt magáról, ez a szórványosztály működik. A gondolat, hogy a szórványkérdés egyetemes megoldásának és magyar szempontjainak biztosítására külön egyházak feletti intézmény szükséges; nagyon egészséges, de szerény véleményünk szerint politikai pártunk erre nem alkalmas, de nem is hivatott. A kérdés tanulmányozása, feldolgozása, a kataszter megvalósítása, tennivalók megállapítása és gyakorlatban átvétele nem politikai hanem tudományos feladat. Amint említettük, úgy képzeljük, hogy egy ujonan létrehozandó intézménynek, egy bizonyos romániai magyar statisztikai kisebbségtudományi központnak kellene midnent elvégeznie.

Megemlítjük, hogy az Országos Magyar Párt biharmegyei és bánsági tagozatai komolyan dolgoznak, úgy a kérdés adatgyűjtő részén mint a kérdés megoldásán, de mert e munkáról a sajtóban még nem adtak hirt, mi sem ismertettük őket.

A történeti hűségnek megfelelően meg kell említenünk, hogy a Magyar Nép szerkesztői, Gyallay Domokos és Szász Ferenc dr. az erdélyi falvak művelődésének lelkes irányítói, rendeztek előadásokat és ünnepélyeket, a mezősegi magyarlakta falvakban s erről hetilapjukban be is számolnak. De a kérdés egyetemes megoldásának első feltétele a széleskörű adatgyűjtő munka s ennek nyomában az elvi kérdések tisztázása itt még mindég hiányzik.

Visszatekintve a három éves szórványmozgalom történetébe, azt mondhatjuk, hogy ez is egyike volt nálunk oly gyakori szalmaláng megmozdulásoknak. Nagy szavak, patétikus szólamok, esküdözések jellemzik. Tehát itt is az érzés talajára épült jószándék, pedig komoly közügyeket csak józan, átgondolt, higgadt és tudományosan előkészített,

tisztázott talajon lehet eredményesen megépíteni. Ma közvéleményünket alig izgatja a szórványkérdés. Megépült néhány imaház, egy papilak, megírtak néhány tanulmányt róla, néhány ember közismert lett általa, összegyűjtötték úgy kb. 200 falu adatait, 25-30 derék, és lelkiismeretes theológus dolgozik benne, de maga ez a mozgalom halott.

Azt reméltük, hogy az egyházak testületei komolyan fognak vele törvényhozó gyűléseiken foglalkozni, megszervezik a maguk külön misszióját, de nem tették.

Még is erősen hisszük, hogy valami történni fog.

A mezőségi szórványkérdés.

A Kolozsvártól keletre eső, Maros és Szamos folyók által határolt terület falvairól vannak adataink, összesen 80 településről. Ezek a vizsgált falvak nagyrészt Kolozs megye területén fekszenek, de egyrészt Szolnok-Doboka déli, Torda északi, és Marostorda nyugati részéből valók. Vannak közöttük erős közösségek, és széthulló csoportok.

Három csoportba osztottuk őket, aszerint, hogy milyen erős szerves kapcsolatuk van népközösségünkkel és ezáltal műveltségünkkel.

Átengedjük a szót az adatoknak, hadd tegyenek azok bizonyosságot, a mezőségi magyarok életéről és helyzetéről.

I. cs. Életképes, erős magyar települések.

Ebbe a csoportba azokat a közösségeket soroztuk, amelyekben szervezett intézmények között közösségi tevékenységet fejtenek ki s ennél fogva a magyar műveltségben ténylegesen benne élnek. Közösségi életüket az egyház irányítja és határozza meg. Faji öntudatuk van és gazdaságilag is a saját lábukon járnak. A szórványok biológiai forrásai, ahonnan házasság, kiköltözés által, újann és újabb csoportok rajzanak ki a gyenge magyar településekre.

Ezek a közösségek volnának arra hivatva, hogy a körülöttük halódó, vagy tetszhalott magyar telepeket öntudatos életre serkentsék és bekapcsolják a nemzettest vérkeringésébe. Hogy ezt a feladatukat sem mindig képesek teljesíteni, ennek oka egyfelől a jó vezetők hiányában kereshető. Kiváló gondot kellene fordítani arra, hogy öntudatos vezetőket kapjanak, akik anyagilag, szellemileg és lelkileg tudnák népüket vezetni a megerősödés útján s ezáltal veszélyesebb helyzetű telepeinknek természetes erőforrásává válnának.

Az adatok megvizsgálása után kénytelenek voltunk az első csoportot is két részre osztani. Az volt a szempontunk, hogy ebbe a csoportba azokat a közösségeket soroljuk, amelyek erőforrásai, középpontjai a mezősi magyar életnek, tömegük és szervezettségük folytán; de azt kellett látnunk, hogy vannak olyan közösségek, amelyek ezt a hivatásukat és természetes irányító szerepüket valami gátló körülmény miatt jelenleg nem képesek teljesíteni, noha alkalmasak volnának erre. Ezeket az első cs. 2-ik részébe osztottuk be.

I.a.cs. Köbölkut: /Kolozs m./ Összlakossága 1016 lélek, amelyből 600 magyar. Református a.e. Az egyházi élet gyenge, a

lelkész öregsége és alkalmatlansága miatt, amiért a szektások terjednek. Egyháztársadalmi alakulatok vannak ugyan, de gyengén működnek.

Gazdaságilag erősek, a földek háromnegyedrészre magyar kézen van. Átlagos birtok családonként 20 hold. 35 éve van Gazdakör és Hitelszövetkezet. Bolondjai a vagyonnak s mivel már megvásárolható föld nincs, építkeznek.

A ref. iskolát a közelmúltban a vezetőség hibájából zárták be. Volt magyar tagozatu állami iskola is, de a magyar tanító nyugalmabvonulásával az is megszűnt. A felnőttek között élénk szellemi érdeklődés észlelhető. 32 példányban jár a Magyar Nép, s előfizetői az Erdélyi Gazdának is.

Faji öntudatuk erős. Egyetlen vegyes házasság sincs, ami ritkaságszámba megy a Mezőségen. Nem vegyülnek a gyengébb vagyoni helyzetben lévő románokkal. Külön összejöveteleik, szórakozásaik vannak, sőt még a korcsmában is külön ülnek.

Jó egészségügyi állapotukra jellemző, hogy 1936-ban 20 újszülöttből egy sem halt meg. Igényeik a legkevesebbre szorítkoznak. Virágzik a háziipar, szövés-fonás.

Köbölkut céltudatos vezetés mellett a körülötte haladó magyar telepek, /Ujlak, Viszolya, Kecsed, Nagyecég/ irányítója lehetne, de így is nagy hatással van rájuk.

Nagyölyves: /Marostorda ./ A lakosság száma 1200. amiből 350 magyar. A magyarok ref. vallásuk /330/ és unitáriusok/20/

Gazdaságilag jól állanak, noha földjeiket szakszerűen nem művelik, gazdasági gépeik nincsenek, A gazdasági élet megszervezésére most van alakulóban a Gazdakör

A falu magyarsága 4 családból, illetve nemzetségből áll, a rokonok egymásközött házasodnak s ezért

a gyermekeknek nincs hallásuk. Jómóduak, lévén, kezdenek polgáriasodni. Ez abban nyilvánul meg, hogy jól táplálkoznak és a nők városiasan járnak. /A lányok pl. kalapot viselnek/ Továbbá, hogy két nemzetségnél az egyke most kezd terjedni. Szoros családi kapcsolataik révén békességben élnek egymással és nincsenek társadalmi ellentétek sem. Felekezeti iskola van 40 magyar tanulóval. A felnőttek nagyon szeretnek olvasni, amit az bizonyít, hogy 25 heti és napilapot és gazdasági szaklapot járatnak. Magyarul jól beszélnek.

A románokétől külön társadalmi életet élnek, táncaikat is külön rendezik. Öntudatos közösség.

Mezőörményes. /Maros-Torda m./ Ref. a.e.

A falu összlakossága 1900, amiből 300 magyar. Felekezet szerinti megoszlás: 280 ref. a többi unitárius.

Általában két és fél holdas gazdák, akik földeiket jól művelik és harmadával is dolgoznak. Gazdasági szervezetük még nincs.

A ref. felekezeti iskolát 1936-ban zárták be, a hivek szerint az egyházközség vezetőségének hibájából. Nagyon szeretik a könyveket, amikhez részint az egyház kezelésében lévő 62 kötetes Magyar Nép könyvtárából jutnak hozzá, részint a lelkész könyveit olvassák. A napi és hetilapok szintén elég nagy számban járnak hozzájuk. A Magyar Nép 15 pl. Hivatalos Párt Napilapja, a Keleti Ujság 3 pl. Erdélyi Gazda 2 pl.-ban jár. Irni-olvasni tudnak, ami az elhanyagolt mezőségi területeken nem általános jelenség.

A fentiekből szinte törvényszerűleg következik, hogy társadalmi életüket, ünnepi összejöveteleiket a románágtól külön rendezik. Külön táncuk van. Csak egy vegyes házasság van a faluban.

Nemzetségükre büszkék és öntudatosak.

Visa: /Kolozs m./ Az összlakosság száma 750. Ebből 500 magyar. A magyarság a románsággal nem keveredik, amire multja is kötelezi. Már 1880-ban az Erd. Egyh.Ker. Névtárában úgy írnak róla mint egy erős közösségről, amely noha Bonchidát kivéve minden oldalról román falvakkal van körülveve, nem asszimilálódik. 1880-ban az összlakosság száma 495, amelyből magyar ref. 306. Ettől az időtől kezdve a lakosság számarányának a fejlődési iránya emelkedő tendenciát mutat. Az elmúlt 50 év alatt a lakosság 241 lélekkel szaporodott.

A legujabb adatokból a jelenre vonatkozólag a következőket tudjuk megállapítani: A közösség magyarsága református s így a magyarság élete szoros kapcsolatban áll a ref. egyházi étellel. Amint már említettük, nem keverednek, él bennük a faji öntudat. Azonban mégis, amint a legtöbb helyen, úgy itt is előfordul a vegyes házasság. /3/ Áttérés román vallásra nincs.

Ez a különálló élet nemcsak az egyházi, de kulturális és gazdasági életükön is meglátszik. Az önálló életre megfelelő alapot meglehetősen jó gazdasági helyzetük nyújt faji öntudatuk mellett. A magyarság között vagyontlan nincsen. Átlagbirtok 5 hold. A legjobb móduak a 60 holdas gazdák. Középbirtokok mellett egy nagy birtok is van. Gr.Teleky Géza földbirtoka, 300 hold. Az egyházközség vagyona 55 hold. A gazdasági vonatkozások felsorakoztatásánál meg kell említenünk, hogy a magyarság a mai nehéz viszonyok közt is jó anyagi körülmények között él. Két szerződéses és három részesmunkás van a faluban, ami egy 500 lelkes magyar közösségben nagyon ki szám.

Az tény, hogy itt a magyarság a románsággal nem keveredik, és még a multságok alatt is elszeparálja

magát, nem jelenti azt, hogy a magyarság a románsággal közös munkát nem végez. A falvakat kihasználó zsidó kereskedelem ellen a magyarok a románokkal közösen tömörültek fogyasztási szövetkezetbe.

A gazdasági helyzet vázolója utána a nép-egészségről is kell szólnunk, mert ez is igen fontos egy közösség életképességének a megállapításánál. Ha 1937-ben született 20, meghalt 15, tényleges szaporulat 5. Gyakori betegség a malária és tuberkulózis, ami azonban az elmúlt évben kevesebb áldozatot hozott mint régebben. Ennek oka a népi kultúra fejlődésében található meg.

Szeretnek olvasni. Hitmélyítő, vallásos heti és folyóiratok mellett olvassák a Magyar Népet, /15 pl./ és az Erdélyi Gazdát /3 pl./ Az írástudatlanság száma az öregeknél 20, fiataloknál 10. Tanköteles 86. A tankötelesek mind járnak iskolába, azonban mivel felekezeti iskola jelenleg nincs, így állami iskolába járnak.

Jellegzetes, külön felemlítő társadalmi szokásuk, olyan, amely megkülönböztetné és talán fölébe helyezné más életképes magyar közösségeknek, nincsen. Egy falu a kevésszámú életerős, nem asszimilálódó magyar közösségek közül, amilyenek más életképes magyar közösségek tulajdonságain kívül, az is jellemzője, hogy tud hatni a körülötte élő szétszórt magyarságra is. Az utóbbi évek alatt egy kis rajt bocsátott ki Kötelendre.

Ördögösfüzes Szolnok-Doboka ./ Ref. a.e. Lakó-sainak száma 1650. Ref. 924. r.kat. 3. A többi román.

A viszonyokhoz képest a magyarság nagyon jó gazdasági körülmények között él. Két nagyobb 100-120 holdas birtok mellett, 30-70 holdas középbirtokok vannak. A gazdasági élet fokozottabb fejlesztésére most alakult

meg a Gazdakör. A románok vagyoniilag a magyarok alatt állanak.

A jó gazdasági körülmények következtében a táplálkozás egészséges. A magyarok jól élnek. Ha ők nem volnának a románoknak nem volna mit enni. Ezt sajnos kevés községről mondhatjuk el. Az egészségi állapotok a kedvező körülmények ellenére is rosszak. Több tuberkulotikus és vérbajos beteg van.

A magyarság öntudatos, külön életet él, aminek alapja a gazdasági függetlenség mellett az, hogy kulturális életet élhetnek. A gyermekek /58/ felekezeti iskolában tanulnak. Az elemi iskolai oktatást az iskolán kívüli népművelés egészíti ki. Sokat olvasnak: Magyar Ujság/15 pl./ Magyar Nép, /5pl/ Gazda /3pl/ Brassói Lapok /2 pl./ A gyermekek részére az E.M.K.E. könyvtárat adott.

Nincs sem áttérés, sem vegyes házasság.

Keszü. Összlakossága 710, ebből 630 magyar.

A vagyoni helyzet kielégítő: átlagos birtok 10-15 hold. Vagyontalan a faluban nincs. A határ eredetileg 1200 hold volt, az utóbbi években ugyanennyit szereztek hozzá, ami a magyarság életképességének dokumentuma. A legnagyobb birtok 90 hold /parasztbirtok/ A magyarságnak van gazdaköre és Hitelszövetkezete.

Kulturális életük kielégítő. Van felekezeti iskola, két tanerős, 150 tanulóval. Sokat olvasnak és szeretnek olvasni gazdasági és hitmélyítő heti és folyóiratokon kívül napilapokat. Magyar Nép /40pl/ Estilap /25 pl/ Keleti Ujság / 3/ Ellenzék /2/ Mint jellemző dolgot meg kell említenünk, hogy a paraszti fiatalság a múlt években egy rádiót vásárolt, amelyet a Gazdakörben állítottak fel. Szükségük lenne egy könyvtárra.

A magyarok között nagyon kevés az írástudat-

lan, mindössze 2 %. A jó gazdasági és kulturális helyzet következtében itt, meglehetősen jó egészségi állapotok vannak, Évente születik, 20-25, meghal 15. Betegség nincs a faluban.

Az eddig elmondottakból következik, hogy a magyarok öntudatosak és nem keverednek. Vegyes házasság évente 11, de ezek a magyarság előnyére köttetnek.

Szovát: /Kolozs m./ Összlakóssága 2600, ebből 1600 magyar. A magyarok unitáriusok és reformátusok.

A faluban több nagybirtokos van /100 és 300 holdasok/ az általános birtok 10-15 hold között. A szegényebbeknek fél és három hold között van birtokuk. Általában jól gazdálkodnak. Van gazdakörül és hitelszövetkezetük.

Kulturális vonatkozások: felekezeti iskola 50 növendékkel. Az elemi iskolai oktatást az iskolán kívüli népnevelés egészíti ki, ami itt nagyon könnyen megy, mert a nép nagyon tanulmányzó. Van könyvtárunk, /Az Unitárius Dalkör Könyvtára/ sokat olvasnak, különösen napilapokat járatnak. Olvassák a Magyar Népet, Erdélyi Gazdát, Jó Estét, et, Nép Ujság-ot.

Idegen elemekkel nem keverednek, áttérés vegyes házasság nincs. A faji öntudat napról napra erősödik bennük. Sajnos azonban a falunak nincsenek megfelelő vezetői. Az adatgyűjtő erről a faluról szóló jelentését a következő megjegyzéssel zárja be: „Sokat tudna dolgozni egy ügyes vezető, mert az anyag nagyon jó, csak meg kellene dolgozni.”

Mezőzáh: Összlakósság 1600, ebből magyar 450. A magyarok reformátusok.

A falunak 286 és 600 holdas nagybirtoka, több 20-70 holdas középbirtoka és 3-10 holdas kisbirtoka

van, amelyen gyenge, közepes, ujabban haladó irányzatu munka folyik. A magyarok jobb gazdasági körülmények között élnek mint a románok.

Mezőzáh egészségügye sajnos gyenge: gyakori a vérbaj és tbc. A betegeteket a helybeli kórházban gyógyítják.

A községnek van felekezeti iskolája /református/ 25 tanköteles gyermekkel. Sajnos az elmúlt évtizedek mulasztásai következtében még mindig sok az analfabéta, de csak az idősebbek között. Sokat olvasnak amire módjuk is van, mert van egy 76 kötetes I.K.E. könyvtár, Magyar Nép, Gazda és napilapok, több példányban járnak a faluban.

Vegyesházasság, áttérés nincsen. Kiemelkedő tulajdonságok, amelyek megkülönböztetik más életképes magyar közösségektől, nincsenek. Egy falu a ma még első csoportba tartozó faji öntudattal rendelkező magyar közösségek között.

Mezőcsán. Összlakossága 4500. Ebből 200 magyar. A magyarok visszamaradt uradalmi cselédek.

A vagyoni helyzet jobb is lehetne. Nagybirtok nincs. 3 és 5 holdas gazdák, akik részes munkát is vállalnak. 10-15 holdasok már a jómóduak közé számítanak.

Ugy a táplálkozás mint egészségügy kielégítő.

Kulturális szempontból elsősorban is azt kell megemlítenünk, hogy a magyarságnak iskolája nincs. A népi iskolai oktatást a vasárnapi iskolai órákon és a hetenként kétszer tartott vallásórákon pótolják. Az analfabéták száma nagyon kevés. E.M.K.E. könyvtár van a faluban, amelyet használnak is.

Áttértés, vegyesházasság nincsen. Nagyon erős a faji öntudat.

Mezőkályán. Összlakosság 2500, ebből magyar 500..

Átlagbirtok 5 hold. Nagybirtok 2 van.

egy 600 és egy 250 holdas. A magyarság zöme középbirtokosokból áll. Az utóbbi időben a birtok adás-vétel sajnos a magyarok rovására történt.

Ugy az egészségügy mint a táplálkozás nem kielégítő. Gyakori betegségek, vérbaj, malária, tbc. angolkór. 1936-ban született 22, meghalt 8.

A magyarságnak egy tanerős felekezeti iskolája /ref/ van, 46 növendékkel. Analfabéta ma már inkább csak az öregek között van. Az öregek 80%-a írástudatlan, Olvasmányaik: Magyar Nép /10/ Erdélyi Szemle, /4/, Hitmélyítő lapok és egy 100 kötetes Minerva könyvtár.

Nem keverednek, faji öntudatuk napról, napra erősödik.

Palatka. Össztlakóssága 1300, magyar 540. /reformátusok/

A magyarság nagyon jó gazdasági helyzetben él. Átlagbirtok 8-10 hold. Jobbmódu parasztgazdák 50-100 holddal rendelkeznek, van egy 200 holdas gazda is.

El van terjedve a vérbaj és a tbc. 1936-ban született 18, meghalt 7.

Kulturális vonatkozások: egy tanerős felekezeti iskola /90 tanköteles gyermekkel/ Iskolába azonban 55-en járnak. Szeretnek olvasni. Van egy iskolai könyvtár, amelynek darabjait nemcsak a fiatalok, hanem az öregek is előszeretettel olvassák. Olvassák a Magyar Népet, /20/ Erdélyi Gazdát /2/ Ellenzéket /3/

Jó vagyoni helyzetük és kulturális életük megadja az alapot arra, hogy külön tudjanak élni a románoktól. Nincsenek közös összefüggéseik. Sem vegyes házasság, sem áttérés nincsen.

I. b. csoport.

Uzdiszentpéter. /Kolozs m./ Ref. a.e. A falu

összes lakossága kb. 1000 lélek, amelyből 330 református vallású. A 330-ból mintegy 180 cigány, s így a magyaroknak mondható csak 170 lélek. A cigányok ugyanis ma már csak románul beszélnek.

A magyarok törpe birtokosok. Tulnyomó számban 3-4 holdas gazdák. Felekezeti iskola nincsen s így a gyermekek magyarul írni olvasni úgy ahogy, csak konfirmáláskor tanulnak meg. Egyéb téren is az egyház végzi a magyarok összetartását, egyháztársadalmi alakulatok által. Ugy kulturális mint mezőgazdasági szempontból fontos megemlíteni, hogy gazdakörük ez évben alakult meg. /Ovakodunk az utólagos terméketlen, szemrehányásoktól s ezért egészen szerényen jegyezzük meg, hogy Uzdiszentpéteren 4605 holdat sajátított ki a román állam, a ref. magyar birtokosoktól. Mi lett volna ha ebből a birtokosok a háború előtt 10-10 holdat adtak volna önként a magyar családoknak. M. ref. Naptár. 1938. Névtár, 1884. 3 lap./

Szék. Régi magyar telep. 1258-ban IV-ik Béla alatt az oklevelek már említik mint várost, amelyet a király a „Nemes” nevű főuraknak adományozott. A reformáció óta a közösség nagyrésze református. Ez is mint a legtöbb mezőségi falu, szorosan egybenőtt a református egyházzal. Lakosság összlélekszáma az elmúlt évben 5500, ebből ref.vallású magyar 4700, zsidó 100.

A lakosság számarányának a fejlődése a község történelme folyamán, eltekintve az utóbbi évek nagyon halandóságától, kielégítő. 1884-ben a ref. lakosság lélekszáma 2167. ma mégegyszer annyi.

A falu belső élete ma nem kielégítő. Az erkölcsök meglazultak, aminek legfőbb oka a gazdasági leromlása mellett az, hogy az állam minden egyesületet, amely egybefogni és nevelni van hivatva a magyarságot, be-

tiltott. Egyházi, ifjusági munka, nőszövetség, olvasókör, gazdakör, dalárda betiltva.

A lakosság gazdasági helyzete sem ki-elégítő. Pontos számadatunk a magyar birtokosok megoszlásáról nincsen. Általában sok a szegény ember. Jobbmódu gazdálkodók 10-15 holdig, középbirtok 80-holdig. A legnagyobb birtok 300 hold. A közbirtokosság 1380 holdas birtokért még most is perel az állammal, de eddig reménytelenül, pedig ha ez a föld visszakerülne a földbirtokosság kezébe, akkor a nincstelének is kapnának földet és így a község gazdasági vérkeringésébe ők is befolyhatnának, ami igen kívánatos lenne. Azonban még így is ez a földcsere inkább a magyarok javára történik. A szövetkezet, mint a falu gazdasági életének legfontosabb szerve, itt is működik, bár most egy ember kezében van így nem tudja azt a célt szolgálni, amit hivatva lenne. A kisajátított szövetkezetet a Gazdakör, ha az állam itt nem tiltotta volna be, akkor sok tekintetben /vetőmag, gazdasági gépek beszerzése/ pótolni tudná.

A gazdasági élet gyengesége magával hozza a táplálkozási fogyatékoságokat, ami kedvezőtlen kihatással van a népegészségügyre. A táplálkozás nagyon gyenge. Általános a málé és a cibre. A búzát inkább eladják, hogy valami módon pénzre tehessenek szert. Az egészségügyi állapot szintén gyenge. Gyakori betegség a tbc. és a malária. 1928-tól a születési és a halálozási arányszámot a következő táblázat mutatja:

1928	szül.	152.	megh.	78.
1930.	„	117	„	83.
1932	„	117	„	75.
1934	„	112	„	63.
1936	„	126	„	69.
1937/jul”	„	52	„	30.

A gazdasági adottságok mellett a kultúra is determinálja egy közösség erkölcsi, egészségügyi életét. Két tanerős felekezeti iskola, nyilvánossági jog nélkül, sok nehézség között működik. 1400 tanköteles közül 100 járhat felekezeti iskolába. 200 az állami iskolába jár, 1100 tanköteles, nem részesül sem magyar, sem román oktatásban. Ennek következtében az analfabetizmus egyre nagyobb területet hódít meg. Az iskola mellett a népi kultúra legfontosabb támaszai, a különböző egyesületek, amelyek állami rendelet következtében nem működhetnek. Valóságos iratok, napilapok járnak a faluba. Magyar Nép, /15/ Gazda/50 / olvassák a Népujságot, a Magyar Ujságot.

A népi kultúra folytonosságának a megszakadása következtében a faji öntudat, amely ma még jellemzi a széki lakosságot, egyre jobban gyengül. Gyakoriak az áttérések és a vegyes házasságok, amelyek a jövődő magyarságát gyengíti.

Ma még életképesnek nevezhető ez a közösség, mert számbelileg többségben van és ma a beolvadás is gazdasági és kulturális segítséssel megállítható lenne, mert nem a nép akaratából, hanem a jelen körülmények kényszerítő hatására történik.

A magyarság temploma renoválásra szorul, de nincsen meg hozzá az anyagi fedezet. Ugyanez áll a közösségi élet minden más vonatkozására.

Kispujon. /Szolnok-Doboka megye/ Ref. a.e. A lakosság lélekszáma 404. magyar 224. és 180 román. Csak magyar pap van a faluban. Első csoportba tartozó közösség. Nem keverednek, sem vegyes házasság, sem áttérés nincs. Faji öntudatuk mellett gazdasági függetlenségül is hozzájárul ahhoz, hogy elkülönülten tudjanak élni. A földek nagy része magyar kézben van. 200, 150 holdas birtok mellett 3 gazdának 30 holdja, a többieknek 5-10 holdja van.

3 családnak nincs földje.

Kulturális szempontból fel kell jegyeznünk, hogy csak román állami iskola van, magyarul nem tudó állami tanítóval. A magyar felekezeti iskolát 1925-ben zárták be. A magyarság 8 %-a analfabéta. Sajnos kulturális munkát nem fejthetnek ki, noha erre szükséges hely /kulturház/ van, mert mindennemű összejövetel hatóságilag tiltva van. Szeretnek olvasni, olvassák a Magyar Népet és a napilapokat.

Sajnos itt a magyar jövődő nincs biztosítva. 1937-ben 5 születés, 6 halálozás volt. A veszteség 1 lélek.

A magyarok és románok jó viszonyban vannak. Külön magyar és román tánc nincs, de úgy a magyarok mint a románok külön csoportosulnak.

Feketelak. Kolozsmegye. Ref. a.e. Összlakosság száma 700. A magyarság itt is református vallásu. 526, kath. 3.

A magyarság általában 0-50 holdas gazda. Van egy 200 holdas birtokos is. Sajnos az utóbbi időben anyagi okokból kifolyólag sokan vándorolnak ki Bukarestbe, aminek súlyos erkölcsi és egészségügyi következményei vannak. Különösen észlelhető ez a népszaporodásnál. Az utóbbi években az egykezés indult meg itt is, amiben nagy része van egy angyalcsináló asszonynak. Az alábbi kis táblázat szomoruan de világosan megmutatja, hogy hogyan fogy itt is a magyarság.

1889-ben	szül.	36.
1890	„	16.
1891	„	28.
1935	„	5.
1936	„	6.
1936	„	4.

A számok beszélnek helyettünk. Ugyanakkor amikor erről a betegségről írunk, nem felejtjük el megemlíteni, hogy faju öntudatuk ma még erős. Nem keverednek. Nincsen egy vegyes házasság sem.

Melegföldvár. /Kolozs megye/ Ref. a.e. Összlakosság 900. ebből magyar 500 /ref. 460. r.kat. 40/

A község magyarságának ugy lelki, szellemi, mint gazdasági vezetése ref. egyház kezében van. Sem áttérés, sem vegyesházasság nincs.

A magyarság elkülönülten él a románságtól, amire számbeli különbség mellett a vagyoni helyzet is alapot ad. A magyarság átlag 1-30 holdas gazdákból, 40-100 holdig terjedő középbirtokosokból áll. Vagyoncsere nincs. A magyarság gazdakörbe tömörült.

Az utóbbi években egy kis elernyedés tapasztalható a magyaroknál. Ez nem a faji öntudatra és hovatartozandóságra vonatkozik, mert itt ebből a szempontból ma még nincs baj, hanem egyedül fiziológiai jellegű. Munkabírásuk gyenge. A születések arányszáma meggyengült a magyarok rovására s ennek következtében nincs expansiv erejük. Nem tudnak hatással lenni közelfekvő szórványokra.

Kulturális szempontból megemlítendő, hogy van egy ref. felekezeti iskola 45-50 növendékkel. A tankötelesek szorgalmasan járnak iskolába. Az elemi iskolai képzést iskolánkívüli népművelés követi. Olvasmányaik: Magyar Nép, Gazda, Keleti Ujság, Analfabeta ma már csak az öregek között fordul elő elvéve.

A magyarság és románság nem keveredik egymással. A magyarok táncaikat külön rendezik. Ezt azért kell megemlítenünk, mert a falusi életnek nagyon fontos alkalma ez.

Az adatgyűjtő a következő megjegyzéssel fejezte be erre a falura vonatkozó közlését: „Nagyobbszabásu gazdasági és kulturális munkát kell beindítani.”

Mi is ezzel fejezzük be.

Bodon. Ref. a.e. A lakosok száma 1800, ebből református 600., kath. 700.

A falu települési formája nagyon kedvezőtlen. A falu hossza 7 km. aminek következtében igen nehéz gondozni a hiveket. A magyarság szétszórta él.

A magyarság anyagi helyzete nem kielégítő. Van néhány 10-15 holdas kisbirtokos. Vagyonszere nincs. A gazdasági élet nem fejlődik. A vagyoni helyzetük táplálkozásukat és egészségügyi állapotukat is befolyásolja. Gyengén táplálkoznak, aminek következtében munkabírásuk gyenge. Nagy az alkohol fogyasztás. Ennek következtében egészségi állapotuk az utóbbi időben nagyon meggyengült. Több angolkóros és vérbajos /örökölt/ van.

A gyermekek állami iskolába járnak, azonban a falu szétszórtsága miatt az oktatás sok nehézségbe ütközik, aminek eredményeképpen a falu 40 %-a analfabéta.

Mindenek ellenére még él bennük a faji öntudat. Sem vegyes házasság sem áttérés nincs. Külön társadalmi életet élnek.

Vajdakamarás. Összlakosság 1250, ebből 1000 magyar /református/.

Átlagos birtok 4-5 hold, van néhány 25-30 holdas birtok is. A magyarság birtokállománya egyre jobban gyarapodik.

Az egészségügy nagyon gyenge. Igen gyakori a malária, tüdővész, vérbaj, rák. Az újszülöttek halálozása 50 %.

Kulturvonatkozások: felekezeti iskolát

most akarnak maguknak építeni. 150-200 tanköteles közül 90 jár iskolába. Gazdakör és fogyasztási szövetkezet most van alakulóban.

Faji öntudatuk erősödik, nem vegyülnek, sem áttérés, sem vegyesházasság nincs.

Pusztakamarásra. Össztlakósság 1200, magyar 350. A magyarok református, kath, és unitárius vallásuak.

Átlagos birtokuk 5-10 holdig. Több nagy birtokos van a faluban, 115-350 hold. A magyarok elég jó gazdasági körülmények között élnek.

Az egészségük nem kielégítő. Gyakori betegségük a tüdővész. 1936-ban született 13, meghalt 7.

Van egy egytanerős, református felekezeti iskola 40 tanulóval. Szeretnek olvasni és erre lehetőségük is megvan. E.M.K.E. könyvtárt adott a részükre, amit nagyon olvasnak. Emellett járatták a Magyar Népet /3/, Erdélyi Gazda /10/ Harangszó /3/ Az én kicsinyeim /4/ Ellen-zék /3/ A magyarság szervezett közösségben él. Van gazdakörük. Életképességüket fokozza az, hogy megfelelő vezetőik vannak, amit sajnos, kevés erdélyi közösségről lehet elmondani.

Detrehemtelep. 76 magyar református család. Gazdakörük és olvasókörük van. Igen jó magyarok. Haladni vágyók. Jól is gazdálkodnak. Általában 10 holdas gazdák. Gazdakörük alakulófélben van. Szeretnek olvasni, olvasnak is: Magyar Népet, Gazdát olvassák. Meg kell jegyeznünk erről a faluról, hogy noha telep azaz nem politikai közösség, magyarsága még is az első csoportba tartozó közösségek közé sorozandó. Ugyanakkor megjegyezzük már most is azt, hogy Alsó és Felsődetrehem, noha politikai községek, tehát

szervezettségüknél fogva inkább megtudnának állani, mégis a beolvadás útján lévő közösségek közé tartoznak.

Gerendkeresztúr. Össztlakósság 1500, ebből magyar 650. /vegyesen reformátusok, katolikusok./

A többség életét az ősi családi viszálykodások bénítják meg, amelyeken minden mozgalom megbukik. A falu két részre szakad s mind a két rész külön rendezi mulatságait, összejöveteleit.

Vagyoni helyzetük közepes. Általában 4-10 holdas gazdák. A leggazdagabb parasztembernek 60 hold birtoka van.

Ma már a keveredés itt is megindul. Táncaikon a leányok szívesen látják a román legényeket.

II. csoport.

A beolvadás útján lévő közösségek.

Ide azokat a településeket soroztuk, amelyek nem rendelkeznek az első csoportba szóló közösségek vonásaival. Azaz műveletlenek, szervezetlenek, emiatt öntudatlanok. Nyers magyar tömegnek nevezhetnők. A beolvadás útján lévő közösség. Gazdaságilag az együttélő románságra van utalva, arra támaszkodik, de ha volna is anyagi ereje a külön közösségi életre, képtelen erre magyar műveltség hiányában.

Faji határok leomlóban vannak, társadalmi életét jórészt a románsággal közösen éli, a vegyes házasság igen gyakori, a közösségi gondolatot elhanyagolja. Egy szóval, lelkileg minden feltétele meg van arra, hogy a második nemzedékben nyíltan és anyakönyvileg is románná válják. A beolvadás szemünk előtt történik, persze nem úgy kell elképzelni, mintha az egész közösség egyszerre és minden továb-

bi nélkül áttérne, hiszen a hagyományoknál fogva is lehetetlen volna, hanem úgy, hogy virtualiter alkalmas erre.

A magyar közösségek a beolvadásnak ebben az állapotában még meg tarthatók műveltségükben s így népközösségükben is.

Tuson: /Kolozs megye/ nagysármási járás/ lakossága 900, amelyből 212 a ref. vallásu magyar. Birtokuk $\frac{1}{2}$ -5 holdig terjed, a legnagyobb gazdáknak is csak 10-12 holdjuk van. Semmiféle gazdasági szervezet, szövetkezet, gazdakör nincsen. Életszínvonalukat az általános mezősegi igénytelenség jellemzi. Fő táplálékuk a málé és a cibre.

Felekezeti magyar tannyelvű iskola nincs, néhány évvel ezelőtt /1931-ben/ a vezetők hanyagsága miatt zárták be. A tankötelesek sehol sem tanulnak magyarul írni-olvasni. Az idősebbek számára a műveltségünkkel való minden kapcsolatot 5 hetilap jelenti, s ezenkívül a templomi prédikáció, amelyre kevesen szoktak eljágni. Románul beszélnek inkább, mert már magyarul rosszul tudnak. Viseletük azonos a románokéval. Társadalmi életük a románokéval közös. Táncaik ünnepeik közösek. A kétfajú lakosság között a legteljesebb egyetértés van a ref. lévita tanúsága szerint. Érdekes, hogy a vegyesházasság csökkenőfélben van, régebben gyakoribb volt. Fali öntudatuk gyengülőben.

Mezőpogocsa. /Marostorda megye/ összlakosság 2000, magyarok száma 209. Ref. a.e. A magyar családok átlagos birtoka 4 hold, amit a kisajátítás rendjén a román államtól kaptak. Gazdaságilag szervezetlenek. Lakásviszonyaik, táplálkozásuk kezdetleges és nem kielégítő. Nagy baj, hogy a falu területén és határában a magyarok elszórtan élnek.

Felekezeti iskolájukban a 35 magyar tanköteles közül az elmúlt 1936-1937-es évben 31 végzett sikeresen. Könyvtáruk, nics. Három hetilapot és 5 gazdasági folyóiratot

olvasnak. Az idősebb évjáratok tagjai tulnyomó részben írástudatlanok. Aki ennek a falunak az adatait összegyűjtötte, anyanyelvünk ismeretéről azt írja: „Rosszul beszélnek magyarul, de azért jó magyarok” Ezelőtt sok volt a vadházasság, de most megszűnt. Kevés vegyesházasság van.

Mezőszentmárton. /Marostorda megye/ A falu 1600 lelke közül 128 a magyar. Akik nagyobbára a mezőörményesi ref. anyaegyház községhez tartoznak, mint annak fiók egyháza. A magyar birtokállomány kb. 500 hold. A magyarok mind jó gazdák. Felekezeti iskola nincs, a tankötelesek román nyelvű állami iskolában tanulnak. 5 ujság jár a faluba.

Csak egy vegyesházasság fordul elő közöttük. Társadalmi életüket elkülönülten élik. Az ifjuság például külön magyar táncot nem tudván fenntartani – a közeli Szabédra megy vasárnaponként táncba. Öntudatosak.

Septér. /Marostorda megye/ Az 1300 főnyi lakósból 130 a magyar. 91-en reformátusok és a mezőujlaki a.e.-hoz tartoznak, mint annak t.e.-a. A többi magyarok részint unitáriusok, részint róm.katolikusok. A református magyarságot Földes Károly, a szórványmozgalom megmozdítója gondozza. Munkáját megbénítja az a hatalmas ellentét, amely „urak” /egykori nemes földesurak/ és „paraszatok” /törpebirtokosok és a nem nemesi eredetű földbirtokosok/ között fennáll és pusztít. Ha valaki népközösségünk osztályellentétét tanulmányozni akarja, jöjjön a szegény öngyilkos magyaroknak erre a szigetére. Mi alaposan ismerjük a septéri helyzetet és ezért merjük azt állítani, hogy a széthuzás oka az urak rosszindulatában és gyilkos előítéleteiben található meg. /Ezek a felelőtlen, lelkiismeretlen urak legalább is annyit ártottak nekünk, mint a románság hóditó és terjeszkedő ereje./ Idézzük a most fo-

lyó templomépítés történetét: Földes Károly lelkész és Székely Sándor kurátor megmozgatták a hiveket templomépítés érdekében, amire egy igazán nemesszívü uriasszony, $\frac{3}{4}$ holdas jófekvésü kertet ajándékozott. A közrendü hivek vállalták a közmunkát és a rovattal. /47 fuvaros, és 30 kézi napszámot adtak, ezenkívül tekintélyes pénzösszeget./ Az urak pedig, necsak hogy közmunkát nem adtak, hanem már az építés elején megtagadtak minden hozzájárulást és ellenmozgalmat indítottak. Ehhez még hozzá kell venni azt, hogy a szegény, kicsi egyházat anyagilag is megkárosították, mert 20 véka törökbuzát két ur megvette és soha meg nem fizette. A két urért az egyház bizony meg kellett hogy fizessen a 2850 lej /kb. 100 Pengő./ perköltséget is. Ezek az urak pedig régi történelmi nevü magyar családok leszármazottai. /Ime még az oroszán is elfajzik/ Megemlíjük még, hogy egy házasság révén elszármazott uriasszony 30 holdnyi birtokát románoknak adta el, noha az ujlaki ref. egyház is megvette volna. Az urak egy részének közösségellenes magatartása miatt az urak és a nép között áthidalhatatlan szakadék tátong a septéri magyar testben.

A református hivek számára minden vasárnap d.u. istentisztelet van, egyelőre a kurátor házában, jövőben majd az épülőfélben lévő templomocskában. Tanköteleseknek az iskolai évben hetenként egyszer tart vallásórát az ujlaki lelkész.

Megható a septéri harangocska feliratai: A septéri ref. szent eklézsia öntette Anno 1805". Ez a harang egy földetlen haranglábon állott 135 évig. Ugy érezzük, hogy a rosszsorsu magyar életakarat jelképe ez a harang, melyet Napoleon idejétől máig futtak a kósza szelek és verdestek unalmas mezőségi esők. Hátha fedél alá kerül végre életakaratunk is ?

A septéri magyarok földbirtokosok és földművesek. Csak három család és kisiparosból. Gazdasági szervezetük még nincs.

Összesen 35 család, amiből 6 vegyes. Ezen a révén 10 gyermeket vesztettünk, mert a vegyes házasságból származó gyermekek románok lesznek. A gyermekek és nem önálló ifjak száma 47.

A fent vázolt osztályellentét miatt ennek a közöségnek nincs helyi vezetője, aki öntudatosítsa és összetartsa a tagokat. Emiatt itt is erős a román hatás, bár ragaszkodnak magyarságukhoz, mégis gyakran megtörténik hogy egyesek már maguk között is románul beszélnek. Magyar ujságot járatnak és szeretik is olvasni. Hét ujságot és Pesten gyártott olcsó zsidó regényeket olvasnak, hogy elüzzék unalmukat. Azt tapasztaltuk, hogy az uralomváltozás óta öntudatuk erősödik s így Septér nem tartozik a reménytelen esetek közé, sőt határozottan az erősödők közé számítható.

Mezőujlak. /Maros-Torda megye/ A.e. 7 kis gyülekezetnek, köztük az előbb leirt Septérnek is anyaegyháza. Ujlak fogalom Erdélyben amelyet mindég emlegetnek, valahányszor a szórványkérdést felvetik. 56 református és 2 róm. katolikus lelket számláló magyar közösség. Történetéről és jelen helyzetéről Földes Károly külön tanulmányt irt, amelyet szükséges röviden ismertetnünk. Mezőujlak egykor tiszta magyar település volt, amiről kora gótikában épült gyönyörű templomának kövei tanuskodnak. Először Bástá alatt gyilkoltatott le a magyarság, leégett a templom is, amely alá eltemették a felkoncoltakat. 1848-ban, jobban mondva 49-ben az egész ref. eklézsiát átkereszteltette románnak a gör.kath. lelkész, még a papot Domahidi Györgyöt is. Ugyanigy járt Kis-sármár magyarsága is ekkor. Ennek oka kétségtelenül abban a

halálos kényszerben rejlik, amelyet a megdühödött román tömegek – Urbán emberei a nemzetiségi területek magyarjaira gyakoroltak. Nem tudjuk ugyan megalkotni az ujlaki magyarok 1849-i lelki képét, de feltehető, hogy nem önként tették. A szabadságharc lezajlása után a ref. lelkész természetesen visszatért egyházába, de a hiveknek csak egy része. Így magyarázható meg, hogy 1858-ban Ujlaknak csak 67 ref. lelke van. Viszont ma a falut Pataki, Józsa, Kiss, Deák, Váradi, Romonczy, Nagy, Könc, és Török /Turcu/ nevű románok lakják. De hogy ezeket az áttértett magyarokat a magyar állam 1867 után is románoknak hagyta, a liberális korszak felelőtlenségének és könnyelműségének tartjuk.

Ujlak kicsiben ma az összes megszűnt magyar települések képét tükrözi és arra tanít, hogy a szórványosodás, a beolvadás szerves faji betegség, amelynek egyik kórokozója a nemzeti önfegyelem hiánya. Ugyanis Ujlak reformátusainak a múlt század második felében s a jelen század első negyedében lelkiismeretlen és felelőtlen vezetői voltak, akik nagy anyagi nyomoruságban és reménytelen lélekkel élték le életüket. Hítetlen vezetők és hitetlen nép pedig nem képesek jövőt építeni, sőt még a jellent sem tarthatják meg.

A mai helyzetre visszatérve – Istennek hála – Ujlak elindult az élet útján. Templomát Földes felépítette. 1935-36-ban pedig az egész erdélyi népközösség adakozása új parókiát épített a régi helyett.

A hivek egy része itt is románul beszél még otthon is, de az áttérés megállott és a nemzetiségi öntudat erősödőben van. A szaporodás növekvő irányzatot mutat. Biztató jelenség az is, hogy nem nagyon vegyülnek a románokkal és gyakran átjárnak a szomszédos magyar jelleű falvakba.

Nagycég /Kolozs megye, nagysármási járás/ Ez a

község is a mezőujlaki a.e.-hoz tartozik, mint annak szór-
ványa. Az összlakosság 1500 s ebből 64 ref. vallásu magyar.
Ez a közösség az életrevalóság és megmaradni akarás jeleit
mutatja s ezért érdemes vele részletesebben foglalkozni. A
ref. gyülekezet 1925-ben alakult meg a világi ösztönzésre,
Bánffy György gróf egykori cselédeiből. A nemes grófnak
3000 holdja volt a falu határában s ugyszólván az egész fa-
lu az övé volt, de nem érzett annyi felelősséget hogy ma-
gyar cselédeinek lelki gondozásáról gondoskodják. Nemcsak
hogy templomot nem épített számukra de még temetőt sem
adott. A földreform során el is vették mind a 3000 holdat
s ma udvarházában van a két tanerős állami iskola. Ez az
eset arra figyelmeztet minket, hogy komolyan feltegyük a
kérdést, vajjon vesztítettünk-e mi. erdélyi magyar népközös-
ség valamit a földelvéttellel? Mert hogy a magyar béresek-
nek semmi hasznuk sem volt, a nagycégi 3000 hold magyar
birtokból, az biztos ⁺/ és még sok magyar nagyurat idéz-
hetnénk ha lenne értelme – annak igazolására, hogy az er-
délyi magyar nagybirtokosok jó részéből magának a nemzetet
alkotó, földművelő, magyarságnak semmi haszna nem volt.
Miért: telepítettek e ezek az urak magyarokat birtokaikra,
ha eladták azokat, magyaroknak adták-e el, magyar cselédsé-
gük nemzetiségére gondot viseltek-e? Nem./ A román állam
azonban mindenkinek s így a cégi magyar cselédeknek is 4-4
hold földet adott, amelyből nagy munkával, igénytelen életmód-
dal nagy nehezen megélhetnek. A magyaroknak összesen 50
hold földjük van. Meg kell említenünk, hogy nagyon erős ro-
mán hatás alatt állanak. Megfigyelésünk szerint ennek oka
az erőteljes román népi műveltségben illetve a magyarság
magárahagyottságában rejlik. 1932. óta több áttérés történt,

⁺/ L.A. Legujabb szórványmozgalom tört.c. fejezet

Bánffy Marianne báróné értesítése.

Az erd.ref. anyaszentegyház névkönyve 1858-ra 27 lap.

Földes, i.m. 4-5 l./

minden esetben házasság miatt. A román g.kat. papok u.i. tovább mennek egy lépéssel, mint róm.kath. kollégáik, mert a más felekezetű házastárstól nemcsak reverzálist követelnek, hanem teljes áttérést. De a román parasztok is egyenesen öntudatos beolvasztók, még a nők is. Így pl. három holdas magyar gazda 1932-ben románként tért át, hogy egy eredetileg szintén magyar-román leány hozzámenjen, mert ez nem akart magyar férfi felesége lenni. Ugyanez az esete egy másik magyarnak, akit azonban a pápa térített át, mert másképp nem akarta megesketni. Két magyar nő szintén házasság miatt tért át.

Kissármás telep. /Kolozs megye, nagysármási járás/ Magyar népessége 142 lelket számlál, amelyből 130 ref. és 12 rom.kat. A reformátusoknak saját egyházi szervezetük van. Tuson leányegyháza. Ugy ez a tény, mint minden a magyarságért történő gondoskodás Biró Józsefné Bánffy Marianne bárónő áldozatos és kötelességtudó munkájának tulajdonítható. Pedig ezeknek az embereknek a gondozása óriási nehézségekbe ütközik, mert nem földmivesek hanem jórészt az ottani zsidó kereskedők és vállalkozók napszámosai, akik kaptak ugyan állami földet, de nagy részük el is adta. Afféle külvárosi népség, rendkívül zavaros erkölcsi viszonyokkal. Jól keresnek és ezért van mit inni. Sok a vadházasság és elterjedt a vérbaj. Vegyesházasság is van, 4. Vannak közöttük rendes emberek is, akik az egyházi, élet erősségei. A tankötelesek természetesen állami iskolában járnak, de külön megtanulnak anyanyelvükön írni és olvasni. Van kis könyvtáruk, négy ujságot is jártnak. Imaházukat a báróné adta. A faluban nagy tömegű magyar eredetű román lakosság van. Ezek 1849-ben tértek át a románság kényszerítésére és azután is ugy maradtak.

A magyar temető tanuskodik az egykor szervezett magyar életről. Az élőket pedig így hívják: Iszlay, Babos, Farkas, Kiss, de mind románok. Ma csak egyetlen magyar család van itt a faluban, de ennek tagjai is csak románul beszélnek.

Báld. /Kolozs megye/ Össztlakósság 200. Ebből magyar 120. A magyarság vagyoni helyzete gyenge. Többen kénytelenek részben is dolgozni. 12-12 holdasok a legjobb módúak, a többiek 1-3 holdas birtokon dolgoznak. Az egészségügy szintén gyenge lábön áll. Lakásviszony, táplálkozás gyenge, s így nagyon sok beteg van. Gyakori a vérhaj /szerzett és öröklött/ angólkór, malária, tuberkulózis. A magyar tankötelesek állami iskolában kénytelenek járni. Keveset olvasnak, ami nem is csoda, hiszen az öregek legnagyobb része analfabeta. /80 %./ Magyar Nép 1 példányban és ref. vallásos lap 12 pl-ban jár. Nem élnek külön társadalmi életet. Közös táncokat tartanak a románokkal. A beolvadás most indult meg, de még meg-állítható lenne, jó vezető leküzdésével, gazdasági és kulturális szervezéssel.

Mócs. /Kolozs megye, mócsi járás/ A mezőség észak nyugati szélén fekszik. 2600 lelket számláló község. Ebből a számból 722 magyar /rom.kath. 729, ref. 428, szombatos 15./ Ez a község is a beolvadás folyamatában él, aminek egyik oka, hogy vagyoniilag nem tud független lenni a románságtól. Átlagos birtok 3 hold, jobbmódúak 20-40 holdig. Legnagyobb birtok 100 holdas /70 szántó és 30 erdő/ Az egyházak közül mind a kettő azonos vagyoni helyzetben él. /50 hold szántó, 8 hold belsőség, lakás és iskolaépület./ A magyarságnak értékes részét képezi az iparos osztály. Ez a legértékesebb réteg, akivel még lehetne dolgozni, egyrészt azért, mert gazdaságilag jobb helyzetben van, másrészt pe-

dig azért, mert a parasztságnál műveltebb réteg ez.

Népegészségügy kielégítő, aminek legfőbb oka az, hogy a községnek van kórháza, ahol az arra szorultak kezelésben részesülnek. A magyarság azonban a jelenben nem sokat költ orvosra. A népszaporodás nem kielégítő, 13 születés, 10 halálozás. Fentebb azt állítottuk, hogy a beolvadás folyamatában élő közösség. Ennek a kedvezőtlen anyagi körülmények mellett fontos oka az, hogy nincs felekezeti iskolája egyik magyar egyháznak sem, noha a tankötelesek száma akkora, hogy ha a külső adottságok nem gátolnák, akkor mindegyik egyház tartana fenn magának egy egytanerős iskolát. A tankötelesen száma 70. Ebből 20 jár rendszeresen iskolába, természetesen az államiba. Így magyarul nem tanulnak meg írni-olvasni s ennek következtében évről-évre nő a magyar analfabeták száma. Igaz, hogy iskolán kívüli népműveléssel /rendszeresen vezetett vas. iskola/ próbálják pótolni azt, amit az állami iskola elvesz a gyermekektől. A felnőttek szeretnek olvasni, különösen az iparosok. Több ujság jár a faluba. Különösen napilapokat olvasnak. /Jó Estét 20 pl./ heti illetve folyóiratok közül az Erdélyi Gazda, Mezőgazdasági Szemle jár 3-4 példányban. A ref. egyh.községnek van egy kis könyvtára, ami azonban nem felelt meg az igényeknek és a követelményeknek, mert újabb könyvekkel nem gyarapítják. Különösen kulturális téren lenne itt sok tennivaló, amit azonban a körülmények nem engednek meg. Ugy a gazdasági mint a kulturális hiányok magukkal hozzák a beolvadást. Most indult meg az asszimilálódás, aminek mai okai mellett fontos oka az is, hogy évszázadok óta együttélnek a románsággal. Az amit az 1887 évi névtárban irtak erről a községről, ma is fennáll: „lakósaik többnyire gör.kel. románok, akiktől, mivel közöttük szótszórtan laknak, nyelvüket nagyon elsajátították.”

Katona. Kolozsmegye./ Rom.kat.és ref. a.e. A lakosság száma 2100, ebből magyar 600. Már a számarány is mutatja, hogy a magyarság itt másodrangú szerepet játszik, amihez a nagy számbeli különbség mellett az is okot ad, hogy a magyarság két felekezet között oszlik meg. A katolikusok lélekszáma 395, a reformátusoké 196. A katolikus egyházközséghez tizennyolc filia tartozik, amelynek lélek számával együtt a katolikusok száma 410. Ezt a községet a beolvadás folyamatában lévő közösségek közé kell soroznunk, amire a mai állapotok mellett a múlt is okot szolgáltat. Az erd. ref. egyház ker. névkönyvének 1886-os évfolyamában olvastuk: „A község lakói nagyobb rész oláhok. A ref. magyarok lélekszáma 86. „Már ekkor is két magyar felekezet volt a faluban, azonban sajnos adataink nincsenek kezünkben a rom. kath. lélekszámáról. A magyarság vagyoni helyzete a multtal szemben javulóban van, de még nem kielégítő. A fentebb említett névtár megállapítása szerint régen nagyon szegények voltak a magyarok. A mai vagyoni helyzetkép a következő: Egy nagy birtok 500 holdas /gróf Logotetti Arisztid/ 30 családnak 23-30 holdja, a többinek általában 2-12 holdja van. Legkisebb birtok fél hold. /egy család/ Ma a magyarok vásárolnak földeket. A magyar egyházak közül a rom. kath. egyház gazdagabb /60 hold szántó és 23 h. erdő./ míg a ref. egyház ingatlana 46 hold. A község gazdasági életében fontos szerepet tölt be a szövetkezet, amely azonban közös a románokéval. Igen sürgős tennivaló lenne gazdasági szempontból Gazdakör szervezése, ami itt még mindég nincsen. A nép gazdasági helyzetével összefüggésben van a kivándorlás. Szomorú jelenség ez, mert akik egyszer elmennek innen, ha vissza is térnek, nem jelentenek gyarapodást a magyar közösségre nézve. A főváros /Bukarest/ körengetegében elvesznek a magyarság számára,

nincs előttük más tér mint a lehető leggyorsabb meggazdagodás, amit kisebb nagyobb mértékben el is érnek, de a szerzett vagyont nem fajtájuk felelősítésére használják fel, hiszen az idegenben tőlünk idegen szokásokat vesznek fel, a legtöbben áttérnek. Így minden évben nagy vérveszteség éri a magyarságot. A regátba lekerült magyarok elrománosodása is mutatja, hogy népünknek nincs hivatástudata. A magyarságnak regátba költözése nemcsak gazdasági, de népegészségi következményekkel is jár.– Nagyon gyakori betegség a vérbaj, nemibetegségek, tuberkulózis, Azok akik a fővárosból visszatérnek, ha anyagilag jobb körülmények közé kerülnek is, erkölcsi és egészségi szempontból nagy kárára vannak a közösségnek. A táplálkozás nagyon gyenge. Nagymértékű az alkohol és a dohányfogyasztás. A kulturális életéről szerzett képünk is eddigi állításainkat igazolja. Ha ha van is két felekezeti iskola /rom.kath. 55 tanulóval, ref. 25 tanulóval./ ahol a gyermekek magyar nyelvükön tanulhatnak, a beolvadás mégis egyre jobban fokozódik. A gyermek ha kikerül az iskolából, otthon románul beszél. Jellemző az elrománosodás haladott voltára, hogy a templomból kijövet már románul beszélnek egymás között. Mindezen még lehetne segíteni kulturális és gazdasági munka által. Öntudat nevelés lenne a fontos Hit és kulturamélyítő ujságok, könyvek, fokozottabb terjesztése, Gazdakör szervezése, hogy a magyarság önmaga körén belül találja meg azokat a szükségeket, amelyekre egy népközösségnek szüksége van.

Vasasszentgyed. /Szolnok-Doboka-megye./ Összlakosság 368, ebből román 250, magyar 118. A magyarság nagyon szegény sorsban él. A földek román kezekben vannak. Egy magyar gazdának 5 holdnál nincs több földje. Vagyoni gyarapodás a magyaroknál nem észlelhető. A szegénységből kifolyólag a táplálkozás és így az egészségi állapotok is gyengék.

A népszaporodás szintén gyenge. 1936-ban született 1, meghalt egy. Magyar nyelvű iskola nincs a faluban. 16 magyar, tanköteles gyermek az állami iskolába jár, aminek következtében az analfabéták száma egyre fokozottabb mértékben növekszik. Mindebből következik, hogy a magyarságnak nincsen különálló közösségi élete s így a beolvadás útján van.

Novoly. Három magyar család. Kettő róm. kath. egy református. 100, 20 és 30 holdas birtokosok. Jómóduak, él bennük a faji öntudat, de kis számuknál fogva képtelenek arra, hogy az öntudatlanabb csoportoknak irányítói és segítői legyenek s ezért II. csoportba sorozzuk őket.

Oláhgyéres. /Kolozs megye/ Mócs a.e. szórványa. 52 magyar lélek, 8 családdal. Mind reformátusok. A legkisebb birtok 2 fél hold, a legnagyobb 60 hold. Átlagos birtok 5 hold. Nem keverednek, aminek oka a gazdasági függetlenségükben rejlik. Azonban itt is nagyon kell vigyázni mert elszigeteltségük és kis számuk következtében könnyen elveszthetjük őket is. A második generáció a környékbeli magyar falvakból házasodik, de a gyermekek már alig tudnak magyarul. Minden gondozás nélkül élnek, sorsukra hagyva. A mócsi ref. a.e., amelyhez tartoznak, nem törődik velük. Gyéres jellegzetes példája annak a közösségnek, amely elhanyagoltsága miatt, vegyesházasság vagy áttérés nélkül a maga egészében beleolvad a többséget alkotó románságba.

Felsődetrehem. Össztlakosság száma 400. 13 magyar család, reformátusok, bapbaptisták vegyesen. Általában 1-12 holdig terjedő kisbirtokokon dolgoznak. Földjeiket jól megművelik és helyesen gazdálkodnak. Anyagilag

függetlenek a románságtól, de kulturális szempontból nem. A magyar gyermekek a román állami iskolában tanulnak. Különálló közösségi életük nincs a románokétól. Ennek a falunak a sorsát a régi vezetők hanyagsága pecsételte meg. A magyarok ma iszákosak, lopnak, verekednek. Noha nincs vegyesházasság, a keveredés mégis megindult, aminek oka erkölcsi gyengeségükben, faji öntudatuknak a hiányában keresendő.

Alsódetrehem. Összlakosság 450. 13 magyar család, reformátusok és baptisták. Magyarok között volt 2 nagybirtokos, akik azonban földjeiket eladták és elköltöztek. Iskola a magyarságnak nincsen. Semmiféle mozgalom nem vert még gyökeret ebben a faluban a baptisták /reszketősök/ mozgalmán kívül. Ez a falu éppen úgy mint Felsődetrehem a beolvasás folyamatában van. Népének tulajdonságai megegyeznek vele, ugyszintén körülményei is.

Mezőtóhát. Lakóinak száma 1200. ebből magyar 150. A magyarok ref. vallásúak. A magyarok között négy nagybirtokos van, a többiek általában kisbirtokosok, 1-25-30 holdig. A kisbirtokosok cselédekből lettek önállókká, vagy idegen helyiségekből telepedtek ide. Az egészségügyi állapot jó. A táplálkozás rendes. Kulturális igényeik kielégítésre szorulnak. A ref. felekezeti iskolát ezelőtt négy évvel zárták be. A kb. 36 családnyi magyar olvasnivalót igényel, éppen ezért a népkönyvtár felállítása lenne fontos. Ujságot olvasnak. Magyar Nép jár néhány példányban.

Köteland. 10 magyar család. 40 lélek. Átlagos birtok 15 hold. A legjobb gazdák 40 holdasok. Kis számuknál fogva szórványnak tekintendők, mert nincs meg a számbeli alapjuk arra, hogy szervezett közösségi életet tudjanak élni; de azért is szórványnak kell tekintenünk, mert vezető nélkül áll. Nincs felekezeti iskola s így a tanulók nem tanulnak meg anyanyelvükön írni, olvasni. A beolvasás már itt is megindult, nincsenek önálló mulatságaik /tánc/. Vegyesházasság van egy. 1936-ban

született 2. meghalt 1. Ezek azok a tulajdonságok, amelyek ezt a közösséget a második csoportba sorozzák.

Legen. Összlakósság 450. Magyar 130 /ref. és katolikusok./ Olyan szórvány ez ahol vagyontalan nincs. 400 holdas nagybirtokos és néhány 60-70 holdas középbirtokos van. A jó anyagi állapotok ellenére is az egészségügy gyenge, aminek oka a kulturális elmaradottságban is keresendő. Igen elterjedt betegség a malária, vérbaj, angólkór, tbc. 1936-ban született 3, meghalt 3. Kulturális szempontból megemlítendő, hogy a magyarságnak nincs iskolája, a gyermekek /21 tanköteles közül 15/ román iskolába járnak. Analfabeták szaporodnak. Az elmúlt évben a magyarság 10 %-a volt analfabeta. Ez a falu is a beolvadás folyamatában élő közösségek közé tartozik.

Fráta. Lakósság száma 3200. ebből magyar 250, és 50 zsidó. Van néhány 100-120 hold közötti nagybirtokos, azután nagyobb számmal vannak 40-50 hold közötti birtokosok. A tömeg 1-5 holdas kisbirtokos. Ezek közül a legértékesebbek a középbirtokosok, akik öntudatos, jó magyarok s minden erejükből támogatják a közös érdekeket. Az egészségügy meglehetősen gyengén áll. Nagyon elterjedt betegség a tbc. és a vérbaj. /örökölt és szerzett/ A magyarságnak nincs iskolája s így a gyermekek a román állami iskolában tanulnak. Hiányzik a lapok és szükséges lenne egy könyvtár. Ugyanigy fontos volna a Gazdakör, mielőbbi megalakítása, családlátogatás, fokozottabb népoktatás, hogy a megindult nagyarányú keveredés megállítható legyen.

Bethlen Ödön Tanya. Összesen 34 magyar lélek. A gyermekek iskolába nem járnak, s így ma már a gyermekek jobban értenek románul mint magyarul. Ez is a beolvadás folyamatában élő közösség.

III. csoport.

Reménten esetek. A teljes beolvadás állapo-

tába jutott magyar közösségek.

Ide tartoznak azok a közösségek, amelyek feltartóztathatatlanul porlanak és népközösségünkbe való bekapcsolásuk teljesen reménytelennek látszik. Ezek már régen túl vannak azon a határvonalon, amely műveltségünk és a román népi műveltség között láthatatlanul bár de megvan. Többek között csak jogilag van érvünk arra, hogy még is megkíséreljük érettük a lehetlent megtenni: magyarrá tenni őket, de facto egyáltalán nem magyarok hanem románok. Azt hisszük ugyanis, hogy a nemzeti hovatartozás legfőbb ismérve a mi területünkön valamely nemzeti műveltségben való szerves bennelétel. Az asszimiláció vizsgálata minden elfogulatlan embert arról győz meg, hogy a nemzetiséget, legalább is az ilyen kevert népiségű területen nem faji, illetve vérségi hovatartozás dönti el, hanem a népi sorsközösség vállalása és a nemzeti műveltség. Ha felsoroljuk az ebbe a csoportba utalt telepeket, csak azért tesszük, mert az egyházak a maguk statisztikájában még mindig magyaroknak tartják őket.

Maroslekenye. /Kisküküllő vármegye./ Radnóthoz tartozó szórványtelep: 110 magyar lélekkal. A magyarok között 30 cseléd van. Ez a szám megoszlik két felekezet !r.kat. és ref/ között. A katolikusok a román gör.kat. templomba járnak a plébános egyenes utasításának a következtében. Egyik felekezet tagjai sincsenek gondozva úgy, ahogy kellene a vezetők nemtörődömsége miatt. Ehez járul a magyarság szegény sorsa, műveletlensége. /50% amalfabéta/ A magyarság itt már utban van a teljes elrománosodás felé. Ma már csak részben beszélnek magyarul.

Budatelke. /Kolozs megye, nagysármási járás./ 1600-1700 lelkes faluban 50 magyar lélek. E számba beletartozik 26 főnyi, 8 örmény család is, akik magyarul beszélnek s

annak is tartják magukat. A magyarság nagy része a falun kívül eső állomáson lakik, mint vasuti alkalmazott /16 lélek/ Egy vegyesházasságu család van, ahol a gyermek természetesen sült román. Csak két családnak van földbirtoka. A budatelkiek gondozását Földes Károly a szórványmozgalom megindítója végzi, úgy ahogy a körülmények megengedik.

Viszolya. /Egykor magyar falu, ma részint magyar eredetű románság között, négy magyar család él, 21 lélekkel. 11 ref. és 11 r.kat. Egy részük öntudatos, uriosztályból való emberekből áll, akiket a beolvadás veszélye nem fenyeget, de borzasztó elszigeteltségben élnek a románság gyűrűjében. Semmiféle lapot nem járatnak. Tervszerű szórványgondozással bekapcsolhatók volnának közösségünkbe, míg így a második nemzedékben /11 gyermek/ beolvadhat. Az egyik ref. ember leányai már is románokhoz mentek feleségül. A mostanában áttértek, ill. beolvadtak száma 4. A régiek közül megemlítjük a Józsa, ma Joja nemzetséget, mely kb. 20 családból áll, s kivétel nélkül mindnyájan románok. Ezek a magyar uralom alatt lettek a 30 milliós liberális állam áldozatai. Földes Károly adatai szerint a viszolyai magyar eredetű románok száma leszármazottaikkal együtt mintegy 800-ra tehető.

Nagynyulas. Marostorda megye./ A magyarság jórésze Hosszu István g.kath. püspök itteni birtokán élt mint uradalmi cseléd s így gondozásuk lehetetlen. Persze a komlódi ref. anyaegyház lelkésze is, akinek kötelessége volna a nagynyulasai reformátusok gondozása, már hosszú idő óta elhanyagolja őket. Így a ref. vallásu jegyző családján kívül az összes magyar a teljes és megállithatatlan beolvadás folyamatában él.

Lompérd. /Kolozs megye/ összesen 4 magyar család van, akik mind ref. vallásuak. Gondozásukat megnehezíti az, hogy szegénységük miatt nagyon sokat kell dolgozzanak, fáradtak s már nem is igen érdeklő őket a magyar élet, csak az, hogy úgy ahogy megtudjanak élni.

Meződomb. /Kolozs megye/ 7 ref. vall. magyar család él ebben a faluban. Őket is nagyon nehéz gondozni, mert szótszórtan élnek a faluhatárában. A románosodás már befejezett tény. Pl.az anya és gyermekek csak románul beszélnek.

Mezőkirályfalva. /Marostorda m./ A 800 lelkes román faluban 25 magyar család él. Nagyon szegények, csak egy családnak van 18 hold földje. Az örményesi ref. a.e.-hoz tartoznak, de panaszojják, hogy az egyházi férfiak nem gondozzák őket. Semmilyen lapot sem olvasnak, könyveik nincsenek, társadalmi életük, viseletük közös a románokéval.

Gösz. /Szolnok-Doboka m/ A beszterczei utvonalon mentén fekszik. Az összlakosság száma 600, ami közül 28 magyar. 28 öntudatlan szegénysorsban lévő magyar egy 600 lelkes román közösségben. Nincsen semmi, ami megkülönböztetné őket a románoktól. Viselő, szokások, gazdasági érdekek, közös a románokéval. Régen színmagyar község volt, de 1658-ban II.Rákóczi György fejedelemsége alatt a törökök és tatárok ezt a falut is mint annyi más főut mellett fekvő községet feldúlták, lakósaikat leöldösték, aki megmaradt, békésebb vidékre költözött. Az üresen maradt faluban az erd. egyh.ker. 1887-es névtárának tanúsága szerint nagy számmal költöztek be románok. 1887-ben 10 szegény sorsu magyar család volt a faluban, 75 lélekszámmal. A helyzet azóta csak rosszabbodik s ma már a sir szélén áll a magyarság.

Mezőszilvás. 7 családból álló magyarság él itt elhanyagoltan, reménytelen sorsban a br. Majthényi féle birtokon. Magyar életük azonos a semmivel. Románul jobban tudnak, mint magyarul. Az effajta magyar társaságnak az a baja, hogy kis számánál fogva és mivel önálló életet sem vagyoni javai nincsenek, a beolvadásra van ítélve.

Czege. /Szolnok-Doboka megye/ Anyaegyház ref. lelkipásztorral, 148 református és 18 rom.kath. vallásu magyar. Faji öntudatuk nincs. Ők sem tudják már, hogy hova tartoznak. Az el-

románosodás megakadályozhatatlan. Az öregek még tudnak magyarul, de ha a gyermekeket kérdezzük csak románul válaszolnak. Az apák vétke a fiak román szavaiban lesz kijelentéssé; tetté.

Egyedül vagyoni helyzetük az, ami említésre méltó. Általában 15-40 holdas gazdák, akik a mai körülményekhez viszonyítva meglehetősen jó körülmények között élnek. 1890-ben a magyarok lélekszáma 260 volt; ez a szám azóta a felére apadt le és ez az apadás ma sem szűnt meg. A jövődőt illetőleg minden jel arra mutat, hogy az apadás addig fog tartani, amíg lesz mi apadjon. És már nincsen sok idő hátra.

Még azt kell megemlíteni, hogy Czegének van egy 14 lelket számláló szórványa, Vasasszentegyed.

Kiscég. /Kolozs megye./ Itt négy család, 10 lélek van minden gondozás nélkül. Eddig egy magyar földbirtokos tartotta bennük a lelket, mert az ő cselédei voltak; de ez most Magyarországra készül szerencsét próbálni; földjét árusítja s így ennek a néhány magyarnak a sorsa megpecsételtnek tekinthető. Jó magyar nevű emberek szinte a szemünk előtt románosodtak el. /Kádár, Komáromi/

Berkenyes: Az összlakosság száma 150 lélek, ebből 25-30 család magyar 130 lélekkal. A faji öntudat nagyon gyenge lábon áll. Gyakori az áttérés. Ugy a vagyoni, kulturális és az egészségügyi helyzet nagyon gyenge. Egyetlen 40 holdas gazda van. A többiek birtoka 1/4-25 hold között mozog. A legtöbben eladták földjük nagy részét, úgy hogy ma napszámba járnak. A kulturális élet szintén nagyon gyenge lábon áll, aminek főoka az, hogy nincsen felekezeti magyar iskola és így a gyermekek nem tudnak magyarul írni, olvasni. Nő az analfabeták száma. Az egészségügy szintén gyenge, ugyszintén a táplálkozás is. Nagyon gyakori betegség a vérbaj, tuberkulózis, malária.

Aranykut. 600 lelkes községben 70 magyar lélek.

Már ez a nagy számbeli különbség is mutatja, hogy miért kellett a III-ik csoportba sorozni ezt a községet is.

A magyarság jó anyagi körülmények között él. 2 nagy birtok 250-280 holddal, a gazdák általában 10-30 holdasok; ezek a jómóduak. 1/2-5 holdas birtokosok közül többen iparral foglalkoznak a földművelés mellett.

A meglehetősen jó vagyoni helyzet ellenére is az egészségügy, nagyon gyenge lábon áll. Tbc. vérbaj, angolkór, malária gyakori betegségek. A táplálkozás és a munkabírás is nagyon gyenge.

Iskola itt nincs. Egyre több az analfabéta. Lapokat nem járatnak, könyvtárak nincs. A keveredés egyre jobban fokozódik. A faji öntudat kiveszőben. A teljes beolvadás megakadályozhatatlan.

Botháza. 100 magyar lélek él ebben a faluban és utban van a teljes beolvadás felé. Általában fél-20 holdas gazdák. A táplálkozás és egészségügy gyenge. Gyakori betegség a tbc. malária, vérbaj és az angolkór.

Szopor. Az összlakosság 850, ebből 170 a magyarok száma. A faji öntudat egyre jobban gyöngül, aminek oka az, hogy nincsen magyar nyelvű iskola. Olvasmányokat nem kapnak. Iskolánkívüli népoktatás nincs, noha lehetne.

A leggazdagabb embernek 70 hold földje van. Az átlagos birtok fél-5 holdig terjed. Ezek a gazdák napszámmal pótolják a megélhetéshez szükséges keresetet. Van néhány 10-15 holdas gazda is.

Igen gyakori betegség itt is a tbc. malária, vérbaj. A táplálkozás is nagyon gyenge lábon áll.

Szentgotthárd:-on 36 magyar lélek él. Mindannyian cselédek a gróf Vas féle birtokon.

Gyeke: Az összlakosság száma 750, ebből 170 lélek magyar /reformátusok. Az átlagos birtok 2-3 hold. Saját földjük

mellett napszámba járnak, vagy részes munkát vállanak. Általában szegényes körülmények között élnek. Az egészségügy szintén nagyon gyenge. A malária és vérbaj a gyakori betegség. Az analfabéták száma itt is egyre nő. A magyar nyelvű iskolát épületével együtt elvette az állam. Nagyon gyakori a vegyesházasság és az áttérés.

Szombattelkén: 4 magyar család van, öntudatos, jó magyarok, nem vegyülnek. Kis számuknál fogva kell ezeket a III. csoportba osztani.

Mezőörke. Össztlakosság 700. ebből 5 család magyar. 5-25 holdasok, jól gazdálkodnak és jómóduak is, csak kevesen vannak.

Györgyed. 10 magyar család él együtt. 7-14 holdas gazdák.

Kisikland. Itt ma már csak két magyar család érzi és vallja magát magyarnak.

Nagyikland. 3 magyar család él a Kovrig Sándor féle földbirtokon. Él még bennük a faji öntudat.

Mezőgerebencs-en 60 magyar lélek él nagy szét-szórtságban, ami gondozásukat nagyon megnehezítené, ha gondoznák őket. A gerebencsi magyarok nagy része már inkább románul beszél.

Mezősályi. Itt még 40 lélek tartja magát magyarnak, de már ezek is szenteltvízes magyarok, akik jobban beszélnek románul mint magyarul. Szokásaik és viseletük azonos a románokéval.

Zsuki-tanya. /Kolozs m. Kolozsvári járás/ Állami ménesbirtok. A tanya alkalmazottainak a száma 120. ebből magyar 32. 1 családnak csak háza, 1-nek 20 hold földje; a többi zsellérházakban lakik, földnélküliek.

Egyházilag a választói ref. a.e.-hoz tartoznak. 1 család kivételével az idősebbek anyanyelvükön beszélnek, írnak, olvasnak. A gyermekek /8 tanköteles/ az állami iskolába

járnak. Magyarul minden magyar beszél. Szeretnek olvasni. Olvasásuk a Magyar Népet. A románokkal jó viszonyban vannak. de azért elkülönülten élnek. Ezt a telepet lakóinak csekély száma miatt soroztuk a reménytelennek nevezett csoportba.

A IV. csoportba azokat a telepeket sorozzuk, ahol ma már egyetlen magyar lélek sincs, de ahol régen volt. Ennél a csoportnál látjuk meg a kérdés nagyságát, mert itt az eredményt látjuk. A 80 megvizsgált mezősegi falu közül 11 teljesen beolvadt községet találtunk.

Ambrustelke. Az egykori ref. templom cintermét a gör. kel. egyház vette meg, hogy azon építse meg új templomát. Amikor 1936-ban még ott jártunk találtunk egy-két sarkövet s akkor a háztízünkbe tettünk egy darab követ a régi ref. templom sírjából. Görög kel. templom a ref. templom cintermén. Ez szimbolizálja az asszimilációt itt a Mezőségen.

Beolvadt telepek még: Mezőszentgyörgy, Gyulatelke, Marokkháza, Bogács, Mezőőr, Kisszék, Kók, Béré, Pete és Császári. Erről az utolsó telepről azt jegyezhetjük meg, hogy itt a román templom a reformátusénak az alapjaira épült fel. Szomorú jelenség ez. Az alapot leraktuk és más épített rá. Még csak azt jegyezzük meg, hogy 1910-ben Császárin 27 magyar család volt és ma már egy sincs.

Összefoglalás.

Ime, ilyen a Mezőség magyar élete. Térképünkön pontosan 84 falut tüntettünk fel. Ezt a területet jártuk és figyeltük meg a szórványkérdés szempontjából. Az adatok általánosságban egy felboruló, szervezetlen magyar néptestről és annak erőtlen, műveltségéről tanuskodnak. 11 közösséget találtunk olyannak, mely szervezett, erős és ténylegesen vezető szerepet visz a gyengébb települések között. Tízről azt mondhattuk, hogy képes volna vezetni, de belső nehézségei gátlásai vannak, amelyek cselekvőképességét lekötik. A 81 településből tehát összesen 21 mondható bizonyos fenntartással életképes magyar közösségnek. 24 településről azt mondhatjuk, hogy megindultak a beolvadás útján ill. olyan lehetőségek között élnek, amelyek a beolvadásra alkalmassá teszik őket. A reménytelen esetek közé 25 település sorolható. Szemünk előtt történik ezekben a beolvadás, amely néhol megdöbbenően kollektív jelenség. 11 olyan helyiség van a vizsgált területen, ahol régen volt, de ma már egy fia magyar sincs.

Az az összbenyomásunk, hogy a magyarság haldoklik a Mezőségen. A mai körülményeket tekintve csak 21 erősebb település tekinthető magyar szempontból reményteljesnek, a többi 50-100 év alatt beolvadhat s talán még ennyi idő sem kell hozzá. Hangsúlyozzuk, hogy a mai körülményeket tekintve, mert a legutolsó stádiumban lévő települések kivételével véleményünk szerint az asszimiláció még mindenütt megállítható, ahol a magyar közösség és műveltség létrehozásához még meg vannak a szükséges adottságok, így ember, gazdasági alap, anyanyelv és legfőképpen akarat.

Nem célunk a szórványkérdés gyakorlati megoldásának lehetőségeit tárgyalni csak utalunk arra, hogy igenis megoldható. A megoldást – egy mondatban kifejezve – abban látjuk, hogy a szórványokat szervesen bele kell kapcsolni a romániai magyar népközösség gazdasági, szellemi, lelki és politikai vérkeringésébe. Ezt megtehetné egy megújult lelkű, erdélyi magyar vezetőosztály és az ugyanolyan népközösség, de mert az erdélyi magyarok még mindég

régi vágásu magyarok, azért az egész ügy reménytelen.

A szórványkérdés végső fokon a magyar lelkiismeret ügye, mert enélkül nincs népi hősiesség, faji öntudat, nemzeti áldozatosság és komoly keresztyén műveltség sem.